

ПЯЦІАК

ВЫДАНЫНЕ БЕЛАРУСКАГА КУЛЬТУРНА-
АСЬВЕТНІЦКАГА ЦЭНТРА
КЛІУЛЕНД
ЗША

№4 1991

Лазар Богша.
Мастак Арлен Кашкурэвіч

Polacak

Published with the financial support of the parish
 Mother of God of Zyroviccy,
 Cleveland, Ohio, USA.

Друкуеца пры фінансавай дапамозе царквы Жыровіцкае Божае Маці,
 Беларускай Аўтакефальнай Праваслаўнай Царквы, г. Кліўленд, штат
 Агаё.

Рэдакцыйная калегія: **Святлана Белая** (рэдактар), **Міхась
 Белямук** (сакратар), **Янка Салавянюк**, сябры -- **Сяргей
 Карніловіч, Іна Каҳаноўская, Вольга Дубаневіч (МакДэрмат),
 Лідзя Лазар--Ханенка, Янка Ханенка.**

Editorial board : Svetlana Belaia (Editor), Michael Bielamuk (Secretary),
 Jan Solowienuk, Members -- Serge Karnilovich, Ina Kachanovski, Olga
 Dubanevich (Mc Dermott), Lydia Lazar-Chanenka, Yanka Chanenka.

Ганаровыя сябры рэдкалегії: **Анатоль Белы, Іосіф Юхо.**

Прозвішчы падпішчыкаў і ахвярадаўцаў рэдакцыя
 будзе публікаваць у часопісе.

All correspondence should be addressed to:
 S.Belaia or M.Bielamuk,
 10915 Lake Rd., Cleveland, Oh. 44102, USA.
 Tel. (216) 651-3451

Зъмест

Беларусы ёсьць і будуць!	
Алесь Адамовіч	3
Анатоль Грыцкевіч	3
<i>Зѣрцало житих</i>	
Уладзімір Арлоў. Вяртаньне съвятыні	4
<i>Альбетнікі</i>	
Анатоль Штоў. Загадка герба Францышка Скарыны	8
<i>Наша гісторыя</i>	
Вадзім Круталевіч. 25 сакавіка 1918 г.	
у гісторыі самавызначнання Беларусі (Працяг)	12
Эрнэст Ялугін. Съвекі на Дзяды. (Працяг)	15
<i>Памяць зямлі</i>	
Віктар Новік. Лёс музыканта (Скарга)	22
Паўла Каруза. Раёк.	24
Аўгэн Гучок. Слова пра Міколу Ермаловіча	26
Вольга Іпатава. Падзвіжнікі не перавяліся	27
Міхась Белямук. Лісты ад Міколы Ермаловіча	28
Мікола Ермаловіч. Пад пільнім наглядам	30
<i>Пачынальнікі</i>	
Ганна Сурмач. Музэй Івана Луцкевіча ў Вільні.	34
Леанід Лыч. Беларусізацыя (Заканчэнне)	36
<i>Далёкае і блізкае</i>	
Міхась Белямук. Пачатак	39
Натальля Арсеньева. Беларусь наша маці—краіна	41
<i>Роднае слова</i>	
Масей Сяднёў. Парад душ. Мова	43
Святланна Белая. Максімава Яраславія	44
<i>Чарнобыльскі шлях</i>	
Ірина Кісялёва. Чарнобыль: спроба аналізу сітуацыі	49
Чарнобыльскі рэпартаж Віктара Барабанцева	54
<i>Згукі Бацька ўшчыны</i>	
«А вясна ідзе на Беларусі...»	
Тацьцяна Гудзяленка, Ала Шчадранак,	
Анатоль Дарожскі, Сяргей Плыткевіч.	55
З жыцця эміграцыі	61
Андрэй Карпук. Мастацкае афармленыне макета вокладкі, пляката Іван Луцкевіч, шыфтоў і заставак рубрык.	
На першай бачынцы вокладкі: Сыв.Еўфрасіння Полацкая.	
Скульптар Паўла Вінчы. Срэбраная плякетка (12x16 см), выдадзеная Mixasem	
Белямуком з нагоды 800-годзьдзя съмерці Еўфрасіні.	

Беларусы ёсьць і будуць!

Горача вітаю часопіс «Полацак», які дае магчымасць умацаваць братэрскія сувязі, установіць трывалыя контакты паміж беларусамі на Бацькаўшчыне і на эміграцыі, каб агульна ўпрыгожыць і актыўна садзейнічаць Адраджэнню нашай роднай Беларусі. Праз часопіс «Полацак» вітаю беларусаў, якія жывуць за межамі нашай расспублікі, але захавалі сваю мову, звязы, культуру й актыўна ўдзельнічаюць у грамадzkіх і навуковых згуртаваннянях, старающа даказаць, што беларусы ёсьць і будуць, што гэта народ, які зойме пачеснае месца сярод іншых нацыяў. Шыры жадаю Вам добрага здароўя, моцы, трываласці, поспеху ў пачатай справе выдання часопіса «Полацак».

Жыве Беларусы!

Анатоль Грыцкевіч,

доктар гістарычных навук, прафесар,
старшыня Менскай гарадзкой
Рады Таварыства Беларускай Мовы.

Часопісу «Полацак», Царкве
Жыровіцкай Божая Маці. Кліўленд, ЗША.

Кліўленд у маёй памяці, як і ўся Амерыка — Ноёу каўчэг усяго чалавецтва, дзе «чыстыя» (і сярод беларусаў) адразу кідаюцца ў очы, а «нячыстыя» я не сустракаў. (Ведаю, Вы скажаце, што ўсялякіх хапае, але я сапраўды не сустракаў у Вас дрэнных людзей) А што, пройдзе час, будзеце прысылаць нам ня толькі мэдыманты, пасылкі, але і добрых людзей, у якіх на тварах усымешка, дабрыня, гатоўнасць прапрасіць прабачэння. А можа і мы яшчэ маем шанс?! Мы ўдзельнічы стваральнікам часопіса «Полацак» — няхай будзе яшчэ адзін мост паміж намі. Жыцьцёвых радасцей і здароўя чытачам «Полацака

Жыве Беларусы!

Алесь Адамовіч,

пісьменнік, народны дэпутат СССР,
доктар філолагічных навук, прафесар,
член-карэспандэнт АН БССР.

ЗБІРДЛО ЖЫТЫ

Вяртаньне съятыні

Уладзімір Арлоў

Гісторыя мошчаў сьв. Еўфрасінні—іх звароту на Бацькаўшчыну, блукання ў пакутах у гады «вяяўнічага атэзму» і канчатковага вяртання ў Полацкі Спаса—Еўфрасінненуескі манастыр—бадай, на менш цікавая, як само жыцьцё асьветніцы.

Неўзабаве пасьля съмерці знакамітай полацкай паломніцы й ейнага паходанья ў Фэадосіявым манастыры ў Ерусаліме—Святой Зямлі начапалі пагражаць магамэтане. У 1187 годзе, рыхтуючыся да прыступу Ерусаліма, султан Саладзін за выкуп дазволіў хрысьціянам пакінуць горад разам з сваімі съятынямі. Як вялізарны скарб усходнеславянскія манахі везлы з сабою раку звяятленнымі астанкамі Еўфрасінні.

Калі верыць паданью, манахі меліся перанесьці рэліквію адразу ў Полацак, але гэтаму перашкодзіла адвеичная варожасць кіеўскіх і полацкіх князёў. Мошчы паклалі ў дальних пячорах Кіеўскага Пячорскага манастыра ў падземным храме Дабравешчанія Прасвятой Багародзіцы. Тут рэліквіі давялося спачываць болей сямі стагодзьдзяў. На радзіме грымелі войны, занепадаў і зноў адраджаўся Спасаўскі манастыр, а тут, у пячорах, панаваў вечны спакой. Вечка срэбнай ракі было адчынена і прымацавана да съяны, астанкі сьв. Еўфрасінні—закрытыя покрывам; над галавой вісеў абраз съвятой і гарэла лампадка.

Першыя вядомыя нам спробы перанесьці мошчы заступніцы Бе-

ларусі ў яе родны горад адбыліся ў цараванье імпэратара Аляксандра II-га. Пра гэта спачатку хадайнічалі жыхары Полацка, потым у 1864 г. насельніцтва 13 воласцяў Полацкага павету. Пасль трэцяга хадайніцтва полацкага япіскапа Савы ў 1871 г. з дазволу Свяцейшага Сыноду 23 траўня ст. стылю, на дзень памяці съявитой, была ўрачыста перанесеная ў Спасаўскі манастыр частка мошчаў—сярэдні палец правай руки.

Наступныя просьбы Пецярбургскага ніжняменна адхіляў, а пры Аляксандры III палаchanам наогул забаранілі звязратацца ў вышэйшыя інстанцыі з такімі хадайніцтвамі. Духоўная і съвецкая улады былі супроці вяртання рэліквіі, бо ведалі, што паводле векавой традыцыі Еўфрасінню шанавалі як сваю съяную прыхільнікі скасаванай царызмам вуні.

Тым на меныш просьбы аб пераносе мошчаў прэпадобнейшай Еўфрасінні працягвалі ісьці як з Полацка, так і з іншых гарадоў беларускіх губэрняў. Два даклады на гэту тэму былі прачытаны ў 1908 г. на Ўсерасейскім місіянерскім з'ездзе ў Кіеве, уздзельнікамі якога былі 30 праваслаўных герархаў і калі 300 съятароў. З'езд прыняў рэзалюцию аб неабходнасці перанясення заступніцы Беларусі ў Полацак. Усыльд за гэтым аналагічныя пастановы начапалі прымацца на з'ездах вернікаў і духовенства па ўсёй Беларусі. Свяцейшы Сынод стварыў адмысловую камісію, якая,

нарэшце, прыняла станоўчае рашэнне. Відаць, гэтаму ў нейкай меры паспрыяў і тагачасны дырэктар канцыляры обр-пракурора Сынода В.Яцкевіч. Народжаны на Полацкіні, ён вывучаў жыццё Еўфрасініі. З дакладам аб яе духоўным подзвігу В.Яцкевіч выступіў на пасяджэнні Сынода.

Мікалай II згадзіўся даць агульсцішы дазвол, але, відавочна, ня без засыцірогі. Бо і цар, і Сынод цудоўна разумелі, што маюць справу зь «ніябесна апякунка Беларусі». Так Еўфрасінію часам называла расейская прэса, хоць сам назоў Беларусь у афіцыйных дакументах, паводле царскага ўказа, быў ад 1840 г. забаронены і заменены на «Северо-Западны край». У друку чуліся галасы працтву праваслаўна-нарасейскіх патрыётаў. «Труды Киевскай Духовной Академіі», у прыватнасці, пісалі: «Католікі, як вядома зь гісторыі, съхільныя прызнаць прыпадобную Еўфрасініню съвятою свае царквы. Таму можна нават баяцца, каб дзеля плянаванага пераносу мошчаў... зь Кіева ў Полацак не прычыніліся вялікія непрыемнасці і шкоды праваслаўю». Адразу пасля дазволу вярнуць нягледзення астанкі началася прац-гандысцкая кампанія, съкіраваная на тое, каб будучая ўрачыстасць паслужыла «умазаванню» праваславія ў Полацкім краі і барацьбе з каталіцызмам.»

19 красавіка 1910 г., на другі дзень Вялікадня, у пячорным храме Дабравешчання, дзе спачывалі мошчы съвятой, адбылося ўсяночнае богослужэньне. Назаўтра, пасля літургіі, съв. Еўфрасініні пераклалі ў новую кіпарысавую раку і вынеслі зь пячоры да багамольцаў, якіх у

Лаўры сабралася болей 20 тысяч. 22 красавіка Кіеў развіўтваўся з по-лацкай князёўнаю. Газэты паведамлялі, што жыхары горада занопнілі вуліцы і схілы лагоркаў, гаубы і дахі дамоў. Уздоўж дарогі з Лаўры да Дняпра стаялі вайсковыя шпалеры.

Для перавозу мошчаў былі прызначаныя дзяржаўныя параходы «Галавачоў» — для самой ролікі, «Кіеў» і «Аляксандраўск» — для асобаў, якія яе супраджалі. У на-савой частцы, аздобленай кветкамі, маем і съягамі флагмана гэтай флатыліі стаяла капліца з люстра-нымі вокнамі, абалапал яе—дзве залатыя харугвы. Раку з мошчамі паставілі на карме сляпучы-белага карабля пад балдахінам. Пад съевы трапаў ў гонар Еўфрасініі караблі адышлі ад берага і пачалі сваё ўрачыстое падарожжа.¹

Флатылія з мошчамі праішла па Дняпры ад Кіева да Воршы 695 вёрстай, паўсюль сустраканая вернікамі. Асабліва маляўніча гэта выглядала ўначы, калі на берагах, ля самае вады, гарэлі яркія вогнішчы, параходы мігцелі сотнямі агеньчыкаў съвечак, якія адбіваліся ў лютэрках капліцы. А на вяршыні

1. Вартыя зазначыць, што ў Кіева—Пячорскай лаўры засталася сым-балічная частка астанку съвятої. Яна захоўваецца на старым месцы ў падземнай царкве і цяпер, як і раней, прываблівае праваслаўных паломнікаў. Але гэты факт, безумоўна, не дае падставаў съзвяржджаць, што мошчы съв. Еўфрасініні Полацкай спачываюць ў Кіеве, як паведамляюць некаторыя украінскія публікацыі. На жаль, такую памылку зрабіла ў «Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі».

фок-сълямгі флагманскага карабля зьязу́й крыж.

У гарадах Любечы, Рэчыцы, Рагачове, Старым Быхаве, Магілёве і Воршы флатылія спынялася і служыліся ўрачыстая багаслужэнныі, якія зьбліралі велізарную колькасьць багамольцаў і паломнікаў з усяго Прыдняпроўя. З Воршы ў Віцебск рэліквію 65 вёрстаў несылі на руках. Да роднага Полацка мошчы съятой везьлі сухаземеем, а ў Спаскі манастыр — зноў у караблі па рацэ Палаце.

У змураваным некалі на заказ ігуменыні Еўфрасінні Спаса-Праабражэнскім храме заступніцу Беларусі зъмясьцілі ў рабі з кіпарысу, абкладзенай срэбрам, аздобленай пазлачонымі чаканнымі барэльефамі, а таксама эмалевымі выявамі крыжоў і арнамэнтаў. Рака была зробленая ў бізантыйскім стылі за добрахвотныя ахвяраваныні вернікаў і каштавала велізарныя на той час гроши — 12 тысяч рублёў. Аб tym, якое значэнне надавалі пераносу мошчаў царскія ўлады, съведцы ўздел у працэсі ў храм Спаса вялікага князя Канстантына, які прадстаўляў самога імпэратара, і вялікай князіні Елізаветы, роднай сястры царыцы.

Так 23 travеня 1910 г., у дзень памяці съятой Еўфрасінні, яе няяленныя астанкі вярнуліся ў Спасаўскі манастыр. Да ўрачыстася падзеі гарадзкое царкоўнае брацтва выдала «Путеводитель по городу Полоцку». Сярод зъмешчаных у гэтым даведніку разнастайных зъвестак знаходзім і паведамленыі пра дзейнасць Спаса—Еўфрасіннеўскага жаночага эпархіяльнага вучыліща, а таксама царкоўнага брацтва ў імя сьв. Мікалая і прэпадобнейшай

Еўфрасінні. Брацтва працягвала дабрачынныя традыцыі знакамітага палачанкі, утрымлівала жаночую багадзельню і дзіцячы сіроцкі прытулак, на карысць якога і быў выпушчаны «Путеводитель».

Тады-ж у полацкай друкарні Х.Клячко выйшаў таксама прысьвечаны да пераносу мошчаў кароткі гісторычны нарыс «Минувшее и настоещее г. Полоцка». Яго аўтар Н.Зорын выкарыстаў урачыстасць, каб нагадаць землякам пра занядбаныне Сафійскага сабора, дзе некалі жыла съятая: «Суровый упрёк несется к нам с высот Верхнего замка от храма Св. Софии Премудрости Божьей. Печальный, обезглавленный стихией, почти оставленный и полузабытый (службы в нем совершаются только в течение одного мая месяца), разрушенный беспощадным временем—этот храм, дорогое сокровище и сердце древнего Полоцка, теперь с находящимся вокруг него развалинами когда-то красивого и величественного здания, производит самое тяжелое впечатление на наблюдателя и вызывает краску стыда и чувство горькой обиды...»

Звычайна мошчы съятых выяўляюць цудадзейную сілу. Пра адно з дзвіосаў, што адбылося падчас пераносу астанкаў Еўфрасінні, пакінулі зъвесткі полацкі краязнаўца Н.Кайгародаў і доктар А.Мансеветаў. Паводле іх, у Спасаўскім манастыры жыла чарніца, якая цяжка хварэла на верад страўніка і праз цяжкія нутраныя крывачечы і крывавыя ваніты так зянисціла, што ўжо амаль не падымалася з ложка. Доктар страціў усялякую надзею выратаваць хворую, ейнае цела было ў пролежнях, а боль сунімалі наркотыкамі.

Калі ў манастыр прыбылі ниятленныя астанкі Еўфрасійні, іх спачатку паставілі ва ўздзывіжанскаі царкве. Паслья ўсяночнай вернікі стварылі да рэлігіі велізарную чаргу. Манаstryрскія сёстры, выконваючы просьбу хворай, прынеслы яе ў храм і ўзынялі на памост, дзе яна прыхінулася да мошчай і пацалавала руку сьв. Еўфрасійні. Паслья гэтага манашка адчуда такі прыліў сіл, што здолела падняцца й ісці без усякай дапамогі. Назаўтра, у часе чарговага візита да хворай, Маньківтаў сустрэў пациентку на двары, прычым яна ўжо ня мела нікіх відочных прыкметаў немачы. Доктар прызнаецца, што ў гэтым выпадку сустрэўся зъ зъявою, якая пераходзіць межы людзкога разумення.

Паслья бальшавіцкага перавароту 1917 г., калі началася бязылітасная вайна супроты рэлігіі, съвятая місіяція і рэлігіі зазналі на сабе варварства і нечуваныя зъдзекі новае ўлады. Драма не абмінула і Спаса-Еўфрасійненскага манастыра.

(Заканчэнне ў №5)

Малітва на чужыне да сьв. Еўфрасійні

О, съвятая і сладкая апякунка й асьветніца Беларускага народу, маці нашая Еўфрасійні! Глянь ласкавым вокам сваім на братоў і сёстрап тваіх, што зъ любою і надзеяй вочы душу сваіх да цябе падымашь. Ты не асудзіла нас, што мы ў няволі сваій доўгі час не моглі славіць у съвятынях сваіх съвятога імені твойго. Бе мы ведаем, што гэта ты съвятамі малітвамі сваймі выпрасіла нам ласку Збручы нашага. И мы цяпер у съвятых цэрквях сваіх можам аддаваць хвалу Трыйдзінаму Богу і табе, апякунцы нашай. Таму і ўсяночныя сэцы наши, поўныя любові і падзякі да цябе, у захапленні съплюючы: Радуйся!

Радуйся, заступніца, апякунка і малельница наша! Радуйся, радаваныне Полацкай і

усёй зямлі нашай! Радуйся, дзеева чысьціня і зъянне! Радуйся, прамень веры нашае! Радуйся асьвятынне любое Беларусі нашае! Радуйся, пашибальница добра, прауды, красы і згоды ў краіна нашай! Радуйся, помочніца па-крыжджах, сумных пацяэннене! Радуйся, удоваў і сіротаў заступніца! Радуйся, кветка з райскага саду ніясмынчая! Радуйся, у веры нашай на выгнанні і ў пакутах падтрыманье! Радуйся, хворых і паміраючых пацеха і выздаўленне! Радуйся, да малітвы Хрыстовай зъ съвятымі духмінасцямі прыходзчая! Радуйся, усё Хрыста ахвяраваўшая! Радуйся, съвятых угодніка Божых краіны нашае зъянне, велич і слава! Радуйся, съвятая маці нашая, Еўфрасійні! Праймі, заступніца нашая, гэтую малітву братоў і сёстрап тваіх, як нашу ніяўмойную падзяку, любоў і хвалу табе — надзея, слава і пацеха наша! Усе мы з радасцю аддаём сябе пад съвяту алеяку тваю. Маліся і далей за шматлакутны народ наш перед пасадам Усіяўшнягя, каб мы стаілі верні і набожным, выбраным народам Ягоним! Каб ён духам Свім съвятам узмадціў і прасцяглія душу і сэцы наших пацімраў і правадыроў, пацішай і радаваў нашых удоваў і сіротаў, а ўсім нам паслаў спакой і радасць на чужине і прывеў нас на вольную зямельку нашу, каб мы усе разам маглі славіць цябе і пяняць хвалу Яму, Збручу нашаму, да цешыцца ў вала-дарстве славы Ягонай на вякі вякоў. Амін.

Ікона сьв. Еўфрасійні у царкве Жыровіцкага Божае Маці ў Кліўлендзе.

ЛІСТІКІ

Загадка герба Франьцішка Скарыны

Анатоль Цітоў

Ужо боЛы стагодзьдзя цікавіць навукоўцаў загадкавыя выявы на гравірованым партрэце ўсходнеславянскага першадрукара. Гэтыя выявы, асабліва маладзіка з сонцам, т.зв. «шалей» сустрэкаюцца і ў якасці заставак кампазыцыі скарынінскіх гравюр. Сёняня маеца 4 вэрсіі, якія тлумачаць іхняе значэннне і паходжанье.¹ Але ні з адной мы не можам згадзіцца. Як нам здаецца, паходжанне скарынінскіх сымбаляў мае наступнае тлумачэннне.

1. Цікаўных адсылаем да энцыкліпэдычнага даведніка «Францішак Скарына і яго час», Мін., БелСЭ, 1988г., 6.296, 309-310, 340, 403, 490.

Пасъля заканчэння Кракаўскага унівэрсytета (кастрычнік 1506 г.) Ф. Скарына губляеца з поля зроку гісторыкаў да лістапада 1512 г. Узынікае пытаныне, дзе быў Скарына гэтыя шэсьць гадоў? Як нам здаецца, адказ дае скупы радок у біяграфіі Скарыны, які ўспамінае аб tym, што ён быў сакратаром дацкага караля. У гэты час у Даніі правіў Ганс I (лаан) Альдэнбургскі (1455, 1481—1513 г.). Менавіта ён узняў краіну ў зяніт магутнасці і славы. Кароль Ганс I выйграў вайну з Ганзейскімі гарадамі, з 1484 г. ён далучае да сваіх валодаанняў Нарвэгію, у 1497—1501 гг. — кароль Швэцыі. Менавіта ў яго і працаваў Франьцішак Скарына.

З сталіцай Даніі—Капэнгагенам, звязаная ня толькі службай ў якасці каралеўскага сакратара. Ф. Скарына, як нам здаецца, працягваў свою адукацию. Менавіта тут атрымаў ступень доктара вызваленых науک, а таксама і падрыхтаваўся ў галіне мэдыцыны. Капэнгагенскі унівэрсytэт быў заснаваны ў 1479 г. бацькам караля Ганса I-га — Крысціяном I-м. Хаця, як мяркуюць дасьледчыкі, агульная колькасць студэнтаў у гэты час была параўнальная малая, унівэрсytэт меў чатыры факультэты. (На жаль, першыя рээстры студэнтаў згэрэлі у полымі пажару 1728 г.) Трэба адзначыць, што пачатак дзейнасці унівэрсytета быў даволі складаным: ён не карыстаўся

вялікай папулярнасцю як у мясцовых, так і замежных студэнтаў. Гэта вымусіла караля Ганса I-га выдаць ардананс аб забароне дацкім студэнтам выядзяць за мяжу, пакуль яны ня пройдуть двухгадовы курс навучання ў Капэнгагене.² Але нашаму земляку, пры яго абмежаваных матэрыяльных сродках і ня меўшаму падтрымкі з далёкага Палаца, мусіць, не прыходзілася шукаць больш прэстыжныя навучальныя ўстановы, а скарыстоўваць тое, што наканаваў лёс.

Падставы для меркавання абытых, што Ф.Скарына вучыўся ў Капэнгагенскім універсітэце, настутныя. Як вядома, 5 лістапада 1512 г. віцэ-прыёр калегіі Падуанскага універсітэта — Фадзей Мусаці, выступаючы перад сябрамі калегіі сказаў: «Есьць нейкі вельмі вучоны, але бедны юнак, які ўжо мае ступень доктара мастацтваў», які жадае аддацца заняткам мэдыцыны.³ Далей, у дакумэнтах Падуанскага універсітэта Скарына яшчэ два разы называецца «доктарам»⁴. Гэта не было нейкай рытуальнай далікатнасцю, бо тая-ж самая калегія па мэдыцыне называе Скарыну «магістрам Францыкам», што адпавядала яго навуковай ступені ў галіне мэдыцыны. Нагадаем, што ў Кракаўскім універсітэце ён атрымаў (10 кастрычніка 1506 г.) толькі ніжэйшую ву-

2. Stybe, Sven Erik. Copenhagen univercity, 500 years of sciene and scholarship. København, 1979, pp. 24-25.
3. Францыск Скарына. Зборнік дакументаў і матэрыялаў. Мн., 1988, б. 64.
4. Там -жа, б. 64, 70

чоную ступень бакалаўра (бакалаўра). Наступныя-ж ступені — магістра мэдыцыны, доктара мастацтваў (вызваленых навук) былі ім атрыманы ў іншым месцы і, як нам здаецца, гэта мусіла адбыцца ў Капэнгагене.

Па-другое, варты аздзначыць, што асобы не шляхетнага паходжання, паводле стараадынічнай звычаяў эўрапейскіх універсітэтаў, паслы атрыманыя навуковай ступені доктара праходзілі набілітацыю. г. зн. атрымлівалі асабістасць шляхецтва. Вось чаму ў дакумэнтах Падуанскага універсітэта ніякіх сълядоў аб набілітацыі Ф.Скарыны, бо яна магла адбыцца ў Капэнгагене, а двойчы гэтая працэдура не праводзілася.

Наданыне шляхетнай годнасці цягнула за сабой абдараўанье набілітаванага ўсімі правамі і прывілеямі шляхты, таксама і правамі карысціцца асабістым гербам. Скарынінскі герб — сонца зь месяцам — маюць непасрэдную сувязь з Капэнгагенам. Гэта элемэнты гардзкога герба.

Герб места Капэнгагена.

Шікава адзначыць, што падобную сымболіку выкарыстоўвалі нідэрландскі тыпограф і дацкі першадрукар Готфрыд ван Глемен з Брабанта, і пазней друкар Мадс Бінгард (1562—1600).

**Gothfridus filius hemerhaespius
Gotfridus est ghemē anno dñi
mcccc. ex p[re]p[ar]t[ion]e sancti
valentini martiris**

Тытульны аркуш з выявай герба Даніі на каранаваным шчыце і на маленькіх тарках элементаў Капэнгагенскага герба.

Данія забавязана Готфрыду ван Глемену тым, што ён надрукаваў першую кнігу на нацыянальнай мове — Дацкую рымаваную хроніку (*Den Danske Rílmkronike*) у 1495 г. У ёй пададзеная ўся гісторыя краіны ад міфічнага караля Гамбілы да Крысьціяна I-га.⁵ У адрозненьне ад дацкага першадрукара, Ф.Скарына спалучыў дэльце асобных эмблем герба — зорку і месяц у адзін суцэльны герб.

5. Mitchel, P. M. a history of Danish Literature, Copenhagen, Gildental, 1957, p.46, Nordisk Konversations Lexikon. København, 1967, Bind IY, p. 342.

Герб Ф.Скарыны пасылья набілітасці.

Цяжка ўяўіць сабе, што абодва вучоныя, жывучы ў адным горадзе, не былі знаёмыя ці ня ведалі адзін аднаго і не сустракаліся. Магчыма, служба ў караля Ганса I-га давала толькі сродкі для існавання і вучэння. Каб мэтай жыцця Ф.Скарыны было толькі забеспячэнны ўласнага дабрабыту, ён змог бы задаволіца службай пры двары й атрыманьнем шляхецтва. Але Скарына больш увагі надаваў набыццю ведаў. Нам здаецца, што пасылья 1510 г. (год съмерці друкара Готфрида ван Глемена) абрываеца галоўная ніць, што звязвала Скарыну з Капэнгагенам, і ён накіроўваецца ў Падую і, магчыма, у Венецию. Але сувязі з Капэнгагенам не былі згубленыя і, думаецца, невыпадкова адзіны поўны экзэмпляр Скарынінскай «Малой падарожнай кніжыцы», выдадзенай ім у Вільні калі 1522 г., захоўваецца зараз у Дацкім Каралеўскай бібліятэцы.

Размова аб гербе Ф.Скарыны была-б якіяўнай, калі-бы мы пакінулі па-за ўвагай два гербы ў верхніяй частцы гравіраванага партрэта ўсходнеславянскага першадрукара. Зь яго правага боку прадстаўлены т.зв. «шалі» — «вагі», а зь левага — «друкарскі прэс». Гэтыя назвы, дадзеныя па схематычнаму знадворнаму падабенству з арыгіналамі, ні ў якім разе не адпавядаюць зъместу гэтых гербаў. У фармальным сэнсе ўвогуле, яны ня гербы, хаты і разъмешчаюцца на геральдычных, турнірных шчытах (тарках). Выявы асабістых клейнайу,

якія былі ў тыя часы таксама ўласна—распазнаўчымі знакамі і мелі туго ролю, што і шляхецкія гербы, клейны, пярсыцэнкі. Яны былі ва ўжытку бургерства і нават сялянства. Клейно, як уласна распазнаўчы сродак, перадавалася ў спадчыну. Часам, сыны дадавалі да іх адну ці дзве рысачкі, каб мелася адрозненне ад бацькоўскага клейна, ці іншых, жывуcych асобна, дарослых з той-жакім сям'ем. Незалежна ад саслоўнага становішча ўладальніка, клейны у паўсядзённым жыцці часта зваліся гербамі. Больш того, некаторыя з іх з цягам часу набылі нязменны выгляд і сталі гербамі. Іншыя, у сувязі з ваеннымі ліхальццямі, эканамічным заняпадам уладальнікаў, згубіліся ў нетрах гісторыі.

Мы лічым, што так званыя «вагі»,— гэта ёсьць бацькоўскае клейно, якое належыла Л. Скарыне. Звяртае ўвагу тое, што гэтае клейно вельмі часта ўжываецца Францышкам побач з сваім уласным гербам, часта на першым месцы. Такое разъмяшчэнне адпавядае таму культу пашаны да бацькоў, якое выкладзенae ў адпаведным біблейскім запавеце. Некалькі раздзеяны сустракаеца ў іншых клейно—герб —т.зв. «друкарскі прэс». Па логіцы гэта клейно матчынага роду першадрукара. Яно займае меней пачэснае месца на партрэце — зь левага боку ад постасці першадрукара, у мастацкай аздобе скарынінскіх выданняў яно сустракаеца вельмі рэдка ў параўнанні з папярэднім клейнам, што здаецца цалком зразумелым. Францышак зьяўляўся носьбітам прозвішча і прадаўжалінікам роду бацькі—Луکі Скарыны. На матчына клейно ён ня мог мець

ніякіх правоў, бо па жаночай лініі, клейны не перадаваліся, таксама як і прозвішчы. Толькі сыноўская пашана была прычынай таго, што ён ужыў ня толькі бацькоўскае, але і матчына клейно ў аздобе сваіх кніг.

Злыева: Бацькоўскае клейно (герб)
Справа: Матчына клейно (герб)

Такім чынам, варта адзначыць, што сам партрэт выдатнага беларускага першадрукара дае сучасным даследчыкам яшчэ генэалагічную і геральдычную падказку аб паходжанні і сувязях роду Ф. Скарыны.

Генадзь Грак

наша Гісторыя

25 сакавіка 1918 года ў гісторыі самавызначэння Беларусі

Вадзім Круталевіч

Ідэяллёгія дыктатуры пралетарыяту, якая прадугледжвала бязылітасную класавую барацьбу, сусьветную рэвалюцыю, адхіліла вартасці старога савету. Таму асьведчылі, што сапраўдны ўстаноўчы сход—гэта Саветы рабочых, салдацкіх і сялянскіх дэпутатаў, а эксплуататарскім элемэнтам няма месца ў ворганах Савецкае ўлады.

Варты адзначыць, палітычныя сілы, якія зараз прыйшлі да ўлады ў Літве, Грузіі, Латвіі, Эстоніі, рэабілітавалі тыя дзяржаўныя інстытуты, што ўзыніклі ў барацьбе з Саветамі ў пачатку рэвалюцыі, і ад іх вядуць адлік гісторыі нацыянальной дзяржаўнасці. Напрыклад літоўскі «Саюдыс» і афіцыйныя ўлады прызнаюць за «сапраўдную» Літоўскую дзяржаўнасць, тую, што ўзьнікла ў 1918 г. ва ўмовах акупацыі Літвы Нямеччынай і зь яе дапамогай.

Калі абстрагавацца ад гісторычнай канкрэтнікі, акцыі Рады БНР маглі быць успрынятыя, як выклік дзяржавам, якія падпісалі Брэст—Літоўскі мірны дагавор, як своеасаблівы пратэст супроты акупацыі, супроты зневажаньні правоў беларускага народу. Дагавор падпісалі без удзелу прадстаўнікоў Беларусі. Тэрыторыя краю была падзелена. Чатыры пятых прасторы занятыя Нямеччынай, войскі якой 21 лютага 1918 г. занялі Менск, а потым

войшлі на рубяжы Дняпра і Сожа. Абвяшчэнне суварэннай рэспублікі на тэрыторыі, занятай чужаземнымі вайскамі, даволі адважны крок, калі на самой справе ён выказваў імкненіне і рагучасць съмела ісці да дасягнення пастаўленых мэтаў.

Як съвядчыць гісторыя, ажыццяўленыне вызваленых ідэяў у залежнасці ад гістарычных умоваў і іншых фактараў дало мноства варыянтаў дзеяньняў, улучна зь бязылітасной узброенай барацьбой. Пасля столь рагучых акцыяў — дэкларацыі ўстаноўчых граматаў — Рада БНР стала перад адказнымі выбарам: якую тактычную лінію паводзінаў выбраць далей у дадзенай сітуацыі. Маглі быць два шляхі: ісці на канфлікт з акупацыйнымі ўладамі, пры гэтым аб'ядноўваць і спалучаць патрыятычныя сілы, або дабывацца пагаднення з акупантамі і, нарэшце, прызнання Рады з боку Нямеччыны ѹ яе саюзнікаў як дзяржаўнага інстытута. Быў выбраны другі варыянт, і Радзе прыйшлося зъведаць нямала зынявагаў. Рада, менавіта партыі, якія стаялі за ёй, і слай насельніцтва, якія спачувалі ёй, былі далёкі ад таго, каб стаць рэальнай «трэццяй сілай» (Нямеччыне і Расеі), каб даци адчуць, што з гэтым фактарам трэба лічыцца. Занадта абмежаванымі былі сілы, на якія маглі абавірацца кіраунікі БНР.

Партыі, якія аб'ядноўваліся вакол Рады БНР, не пасыпелі (ды

(Працяг. Пачатак у № 3)

наўрад ці маглі ператварыцца ў масавыя арганізацыі. Яны аб'ядноўвалі пераважна інтэлігентаў, нацыянальная самасвядомасць якіх адрознівалася ад нацыянальнай самасвядомасці іншых слaeў насельніцтва і, найперш, сялянства, якое лічыла, што нават мова, на якой яно размаўляе, адзнака бескультурнасці.

Сацыяльны прагрэс інтэлігэнцыя спалучала з нацыянальна-дзяржаўным самавызначэннем. Вышэйшым выяўленнем яго павінна быць сувэрэнная нацыянальная дзяржава, без якой немагчыма нацыянальнае адраджэнне. Адсьоль, між іншым, вынікала й азначэнне тактычнай лініі паводзінаў: ісці да запаветнай мэты, нават калі сродкі і мэтады будуць непапулярныя.

Публіцыстыка Янкі Купалы 1919—1920 гг. адлюстроўвае настрой беларускай інтэлігенцыі. У ёй зъмешчана шмат меркаванняў паэта аб гісторычнай прадвызначанасці нацыянальнай дзяржаўнасці, аб мажлівасці і перадумовах стварэння дэмакратычнай беларускай дзяржавы на традыцыйнай аснове. Бальшавіцкія ідэі суսветнай рэвалюцыі, клясавай канфрантациі, пралетарскі інтэрнацыяналізм, падпрадкаўсанне нацыянальных проблемаў задачам дыктатуры пралетарыата, — паэт лічыў несумяшчальным зь дзяржаўнай самастойнасцю нацыянальнасцей Расеі. Гэта, на яго думку, узаемавыключаныя зьявы. Між іншым, кірауніцтва Захадній вобласці не змагло сумясіць клясавае з нацыянальным, але ўжо зь іншых прычына.

Рада БНР і арганізацыі, якія падтрымлівалі яе, былі занадта слабыя, каб дзеяніцаць зь цвёрдых пазицый, а тым болей стаць «трэцій

слай». І сапраўды, даволі абмежаваныя былі мажлівасці, на якія маглі-б разылічваць прыхільнікі БНР.

Беларуская шляхта, якая лічыла сябе палякамі, марыла толькі аб аднаўленыні незалежнасці Польскай дзяржавы. Гарадзкую прамысловую і гандлёвую буржуазію (гэта пераважна яўрэі) цікавіла, гаворачы сучаснай тэрміналёгіяй, агульна-расейская эканамічная і палітычная прастора. Зъбяднелае падчас вайны сялянства ў барацьбе за выжыванье мела свае сацыяльна-еканамічныя і палітычныя арыентыцы. Асабліва акупацыйны працэс адчула на сабе вёска, з якой акупанты бязылітасна вывозілі сырэвіну і прадукты харчавання.

За рабаўніцтва, рэквізыцыю сяляне адказвалі непадпрадкаўвальнем, стыхійнымі ўзброенымі выступленнямі. Ніякі мірны дагаворня мог «забараніць» супрацьдзеяньне чужаземным прыгнітальнікам, барацьбу за збяўлененне ад гвалту, грабежу і тэрору. Пачаўся партызансki і падпольны рух, які арганізавалі большавікі пад лёзунгам зъяндання з Расеяй. Толькі адтуль і чакалі дапамогі. У Смаленску быў створаны спэцыяльны цэнтр па кірауніцтву партызанскім рухам, на гэледзія што гэта супярэчыла ўмоўам мірнага дагавору.

Паднімалася народнае змаганье з захопнікам, якое стварала новую палітычную сітуацыю ў Беларусі. За барацьбу сялян акупацыйныя ўлады адказвалі карнымі экспэдыцыямі, жорсткімі рэпресіямі. Тры гады імпэрыялістичнай вайны, разбурэнні, пакуты ўцекачоў—усё гэта звязвалася з палітыкай Нямеччыны, яе акупацыйяй Беларусі і ўзьдзейнічала на і сувядомасць людзей.

Грамадзянская вайна, інтэрвенцыя ўскладнілі сітуацыю ў краіне. Адбывалася палярызацыя сілаў. Палітычныя групіроўкі змагаліся за ўладу, за прыдатны грамадзкі лад, што прадвызначыла розныя кірункі да вырашэння проблемаў дзяржаўнага ладу і нацыянальна-дзяржаўнага будаўніцтва.

Акупацыйныя ўлады не зьбіраліся караць Раду БНР за «дзэркасць», тым больш спрычыняць уціск лаяльнай да яе беларускай прэсе. Архівы дзяржавенства замежных справаў Нямеччыны, штаба Х-й нямецкай арміі, якая акупавала Беларусь, маглі-б асьвятліць ярчэй гэтую сітуацыю. Але і з тых пасведчанняў, якія маем, відаць, што Нямеччына аднеслася да граматаў БНР вельмі спакойна. Сталася гэта, бо, па-першае, кіраўнікі Рады з самага пачатку заявілі, што яны не зьбіраюцца аказваць якое-небудзь супрацьдзеяньне нямецкаму войску. Па-другое, рух, які ўзначалілі беларускія народныя партыі, быў разка апазыцыйным каstryчніцкаму перавороту. У барацьбе з бальшавікамі сацыялістычныя партыі спадзяваліся на падтрымку і разуменяне Нямеччыны, якая съведчыла, што зьяўляецца сябрай паняволеных Расейі народаў. Па-трэцяе, Рада БНР ня мела ўзброеных сілаў, якія- б змаглі абараніць яе ідэі. Надзеі ўскладаліся на ўзаемаразуменяне з нямецкімі ўладамі — на тое, што яны згодзіліся перадаць Радзе і Народнаму Сакратарыяту БНР грамадскую адміністрацию, што дазволіла-б гаварыць аб БНР, як аб дзяржаве. Карысць такога супрацоўніцтва бачылі і ў тым, што яно дазволіла-б зъмягчыць акупацыйны рэжым, прыдаць нейкі парадак нямецкай

рэвкізыці, наладзіць дзейнасць хакяя-б у элемэнтарных сферах грамадзкага жыцця.

У рэчышчы гэтых плянаў трэба разглядаць тэлеграму некаторых сябраў Рады БНР (канец красавіка 1918) нямецкаму кайзэру Вільгельму II-у з удзячнасцю за вызваленіе Беларусі ад бальшавікоў і з выказанай надзеяй на заступніцтва Нямечкай імпэрыі ў дасягненіі цэласнасці і незалежнасці Беларусі. Цяжка сказаць, наколькі гэта тэлеграма была шчырай. Але відавочна, што рабіліся любыя заходы, қаб атрымаць ад нямецкіх ўладаў прызнаныне БНР, пераданыне ёй ўладных функцыяў. Былі і прыклады. Літоўская краёвая тарыба (савет) 11.12. 17. абвесьціла Літву незалежнай дзяржавай, зъяднанай з Нямеччынай «вечным цвёрдым саюзам». Нямеччына адгукнулася на «просьбу аб дапамозе ў будаўніцтве вольнай, незалежнай Літоўскай дзяржавы» і признала яе «незалежнасць». Выбраная тактыка мела скрытыя маральна-палітычныя страты для Рады БНР, для ўсёй «беларускай справы».

Рада БНР, пакліканая сымбалізаваць пачатак нацыянальнай дзяржаўнасці, апынулася ў крызысным становішчы. Мняўся яе склад у карысць кансерватыўных элемэнтаў. Некаторыя арганізацыі адклікалі сваі прадстаўніцтвы у знак пратэсту супроты палітыкі большасці Рады. З свайго боку нямецкія ўлады былі разлічаныя тым, што сацыялісты, спасылаючыся на міжнароднае права, пратэстуюць супроты жорсткасці акупацыйнага рэжыму, а некаторыя з іх звязрталіся з скарагамі да Савецкага ўраду з просьбамі прэагаваць на нямецкія злачынствы.

(Заканчэнне №5)

Эрнэст Ялугін

Публіцыстычна аповесьць-хроніка ў дыялогах

Дзеючыя асобы

Зьміцер Жылуновіч, кіраўнік Беларускага нацыянальнага камітэта, а ў бліжэйшым будучым—Старшыня першага Беларускага ўрада.

Чарвякоў, Дыла, Лагун, Шантыр, яго паплечнікі—прадстаўнікі Беларускага нацыянальнага камітэту.

Дзеючыя асобы

Мясынікову, Кнорын, Іваноу, Разэнталь, Рэйнгольд, кіраўнікі Заходняй вобласці й Смаленскай абласной партыйнай арганізацыі бальшавікоў.

Сталін, народны камісар па справах нацыянальнасцей

Сямён, з рабочых, дэлегат УІ Смаленскай абласной партыйнай канфэрэнцыі.

Кірэй, з сялян-беднякоў, у нядыўнім салдат.

Мікола, таксама селянін і салдат, які на вайне згубіў нагу.

Яфім, кухар і гаспадар перасоўнай харчэўні «Яф.Нобель».

Радавец, нядыўні дзеяч Беларускай Народнай рэспублікі, актыўіст.

Казімір, інжынер, які таксама спачувае БНР.

Алеся, яго жонка, настаўніца малодшых клясаў. 22 гады, ня болей.

Жакоўскі, менскі акцёр, 20 гадоў.

Першы салдат, з Румынскага фронта.

Другі салдат, з Прыбалтыйскага фронта.

Быкоўскі, напалоханы шляхцюк.

Бывалы, доктар яшчэ тых навук. Яму гадоў пад 70, але ён яшчэ энергічны.

Нябіты. Малады чалавек у тужурцы чыгуначніка, магчыма зъ «нефармалаў».

А таксама: **Дзяжурны** па станцыі, **Чырвонаармеец** зь вінтоўкай, прадаўцы газэт, пасажыры і людзі з натоўпу.

Да тэлефона рагучым крокам падыходзіць Жылуновіч.

Жылуновіч: Таварыш Сталін? Жылуновіч. Па даручэнью Беларускіх камуністычных сэктый і Белнацкама...

Сталін: А-а, сноў вы... В чём дело?

Жылуновіч: Я зноў з ранейшым пытаньнем. Вам Цэнтральны Камітэт бальшавікоў даручыў займаца беларусьюсю...

Сталін: (стрымліваючи раздражненне) Вам там что, больше заняться нечем? Истинные борцы раздувают пожар мировой революции, а вы — как бы выгородите свои национальные стены... Откуда у вас, пролетария, как вы о себе говорите, такой дремучий сепаратизм? Боюсь, массы вас не поддержат...

Жылуновіч: Масы зараз так націскаюць на нас, што сапраўды хутка давядзенца падаваць у адстаўку, калі да іх не прыслушаемся.

Сталін: Беженские массы, хотите сказать?

Жылуновіч: Не только! Весь прыслалі ў «Дзяньніцу» рэзалиюю беларусы — маракі Ваенага Балтыскага флоту.

Сталін: Успели уже, значит, и братишек — морячков настроить... И что же они?

Жылуновіч: Рашуча пратэстуюць супроты спрабаў суседзяў захапіць беларускія землі. Абязаюць абараняць іх зброяй. І Горадню, і Гомель, і Тураў, і Белаосток...

Сталін: Ишь ты, с оружием...

Жылуновіч: А яшчэ яны — за неадкладнае вылучэнне Беларусі ў асобную дзяржаўна-прававую дзяржаву. Цэнтр прапануюць зрабіць у Смаленску, а потым у Полацак перанесыць, як старажытны цэнтр беларусаў.

Сталін: Кто-то из Белнацкома помог им.

Жылуновіч: Самі. Далібог! А каб вы чулі, што ўцекачы нам гавораци!

Сталін: Что ж падумаем, обсудим. Есть дела и поважнее. Не знаете, что возле Перымі заварилось?

Жылуновіч: Але-ж і нам чакаць няма як... Так што хачу паведаміць: Белнацкам сумесна зь беларускімі камуністычнымі сэкцыямі пасълязўтра зъбірае аб'яднаную канферэнцыю. Запрашаем.

Сталін: Время не позволяет... Со смоленскими товарищами связались?

Жылуновіч: Запрасілі. Але-ж самі ведаеце, як тыя да нас.. Мы і сэпаратысты, і самазанцы, і акупанты, амаль што клясавыя ворагі.

Сталін: Смотрите, Жылунович, с огнем играете...

Жылуновіч: Я, таварыш Сталін, быў і застаюся з пралетарскімі масамі... Да сустрэчы.

Вешае трубку. У гэты час на пэрон выхадзіць Алеся, да яе съпяшаеща Казімір.

Казімір: Алеся, галубка, нарэшце! (Цалуе ёй руку) Ну, дзякаваць Богу, здабыў! Але ведаеш, билеты — ні за якія гроши! Ні за керанкі, ні за маркі. У сувязі з сусьеветнай рэвалюцыяй патрабуе съпекулянты муку альбо золата. Яшчэ, праўда, даляры. Я аддаў залаты гадзіннык... Ліха зь ім . Затое — едзем. Цягнік пададуць праз паўгадзіны. Даведаўся ад надзеінага чалавека. Усё! Ад гэтага тлуму вавілонскага... Далей, далей... і больш я ў гэтыя гульні палітычныя... А дзе твае рэчы?

(Працяг. Пачатак у № 2-3)

А л е с я: Казік, куды ты хочаш мяне везьці?

К а з і м і р: Галубка, я-ж казаў: спачатку дабярэмся да Рыгі, адтуль у Швэцію. Праз Бэрлін нельга. Там — рэвалюцыя. Нам сваёй досыць. Алеся, любая, дзеля таго новага жыцця, якое ты носіш пад сэрцам...

А л е с я: Казік, я-ж не падобная на ласіху?

К а з і м і р: Галубка, пры чым тут ласіха?

А л е с я: Кажуць, яна забрыдае ў які лясны гушчар і там раджае... ёй не патрэбны дом... Казік, я не магу, не хачу, каб маё дзіцё згубіла Айчыну! Вырасцеце і спытае: мама, чаму?

К а з і м і р: Тут для яго таксама месца ня будзе. Алеся, падумай. Вось, глядзі, людзі стаяць у чарзе за міскай баршчу бяз мяса і мараць пра сус্বетную рэвалюцыю. А вакол крываю хаас, заводы сталі, вёска чакае, хто наступны зьявіца вытрасаць зь яе рэквізыці. А я інжынер. Я машыны ававязаны будаваць, вось у чым грамадзянскі ававязак.

А л е с я: А сам уступіў у Беларускую сацыялістичную грамаду...

К а з і м і р: Нячысьцік зблытаў. Захапіўся, музыкай рэвалюцыі. Як-жа — Эклярацыя правоў народаў Рәсей... Хацеў дамовіца з бальшавікамі наконт шляху развівіцца Беларусі... А Мясынікоў загадаў арыштаваць на зъезьдзе, які сабраўся з дазволу р-рэвалюцыйных менскіх чырвоных улад. Але ўдзячны. Навучылі. І болей я ў гэтай гульні... Алеся, а табе, думаеш, бальшавікі даруюць уздел у школьнай радзе, што вучыла дзяцей размаўляць па-беларуску? Ня ведаю, на якой яны там зъбіраюцца размаўляць у сваёй сус্বетнай камуніі — на эспэранті?

А л е с я: Маё дзіця павінна мец Айчыну.

К а з і м і р: Мы дадзім яму сям'ю. Айчына ня можа існаваць без сям'і.

А л е с я: У мяне яшчэ ёсьць дзеци...

К а з і м і р: Што ты такое кажаш, галубка, якія дзеци?

А л е с я: Добра, вучні.

К а з і м і р: Ах, ву-учні... У кожнага зь іх ёсьць бацькі. Няхай і думаюць.

А л е с я: Я так не магу.

К а з і м і р: Галубка, няужо ты спадзяяешся, што табе дазволяць нават зъявіцца ў школе, калі яе нехта адчыніць? Прачытай, што пішуць смаленскія газеты.

А л е с я: А «Дзяцініца»?

К а з і м і р: І ёй ня веру. Алеся, нам засталося дваццаць хвілін! Можа, апошні цягнік...

Быццам-бы ў пацяварджэнні яго слоу звоніць звон. Уваходзіць Мясынікоў і накіроўваецца да тэлефона.

М я с ы н і к о ў: Москва! Я Смоленск.. Мясников. Товарыща Свердлова... Нет? Тогда товарища Сталина... Товарыщ Сталин? Что же это такое?! Мне передают, что Жилунович и его компания... Эти ...Червяков... Да, которого вы лично выдворили из Беларускім... Дыло, да Драко—Дракон...

С т а л і н: Знаем, товарыш Мясников. Почему так волнуетесь?

М я с ы н і к о ў: Что же это получается! Они, можно сказать, у вас под боком собирают свою так называемую объединительную конференцию. Это что же, фактически съезд? Минчане тоже хороши, их поддержали. Избирают

Центральное бюро... Нет, вы подумайте! Ну сидели бы себе в Москве! Так нет, прокламируют, что едут в Минск, видите ли... Провозглашать республику! А как нам теперь?

Сталін: Не горячитесь, Мясников, Жилунович ведь еще у нас, а не в Минске. А проезжать туда ему через Смоленск.

Мясников: Он у меня проедет.

Сталін: Не делайте глупостей. Должен сообщить, что ЦК партии решило по многим соображениям белорусов все-таки поддержать.

Мясников: Не выслушав сначала нас?!

Сталін: У нас есть ваши депеши.

Мясников: Но как же поддержать, если...

Сталін (перапыняе): Товарищ Мясников, об этом теперь говорить не приходится. Какие еще вопросы?

Мясников: Мне передали, Ковенская и Виленская губернии отходят литовскому правительству... Снова с нами не посоветовались...

Сталін: Поинтесцутесь у товарища Свердлова.

Мясников: Да уж что теперь! Так что же наш Облисполкомзап расформировывается, значит? А куда нас?

Сталін: Как это куда? Вам просто придется перестоиться. Впрочем, вот что, Вам и Кнорину или Алибегову нужно явиться в Москву ко мне. Для разговора.

Мясников: А тем временем Жилунович с компанией заявляется в Минск?

У эты час да тэлефону побач падыходзіць Жылуновіч. Звоніць. Сталін зынімае трубку.

Жылунович: Таварыш Сталін?

Сталін (Мясникову): Одну минутку подождите у аппарата. Никуда не отлучайтесь... Я слушаю.

Жылунович: Таварыш Сталін. Шукалі мяне?

Сталін: Совершенно верно, товарищ Жилунович. Как движутся дела? Помощь требуется?

Жылунович: Усе нашы рвуцца ў Менск! У «Дзяньніцы» друкуем заклік: «Беларусы— дадому!» Зварот да народу Беларусі ў дуркарні. Пайшла справа!

Сталін: В добrый час.

Жылунович: Дзякую. Мы заўсёды верылі, што рэвалюцыйны пралетарыят СаветРасеi нам дапаможа.

Сталін: Очень правильно. Как с кандидатурами в Белорусский Совнарком, наметили?

Жылунович: І зацьвердзлі.

Сталін: Вот как, утвердить даже успели...

Жылунович: На сумесным пасяджэнні Цэнтрбюро камсэкцыяў і Белнацкама. Абмяркоўвалася семдзесят кандыдатура на пятнаццаць месцаў.

Сталін: Хороший конкурс! А шестнадцатое место — председателю Белорусского Совнаркома? Вы, конечно?

Жылунович (не без ганарлівасці): Тайным галасаваньнем, а ведаеце

— аднагалосна.

С т а л і н: Поздравляю... Кроме того, Вы же и председатель Центрального Бюро комсекций?

Ж ы л у н о в і ч: З учарашиягя дню. Таксама тайным галасаваньнем.

С т а л і н: Постойте, и Вы же собираетесь брать портфель наркома по делам национальностей?

Ж ы л у н о в і ч: Так вырашылі таварышы.

С т а л і н: Не слишком ли много сосредоточится власти у одного человека, как считаете?

Ж ы л у н о в і ч: Калі што якое, дык-жа таварышы па партыі паправяць.

С т а л і н: Если не окружите себя угодниками и карьеристами.

Ж ы л у н о в і ч: Дык-жа не я іх буду зацьвярджаць, а зъезд.

С т а л і н: Ну, хорошо, будущее покажет. Мне сказалі, смолянам всего два места в правительстве дали.

Ж ы л у н о в і ч: Затое вельмі важныя. Наркамата дзяржкантролю й унутраных спраў.

С т а л і н: Маловато. Пожадничали.

Ж ы л у н о в і ч: Так вырашила наша грамадзкасьць... Затое на парытэце ўвойдзем у Цэнтрабюро кампарты рэспублікі.

С т а л і н: Значит, от смолян больше никого?

Ж ы л у н о в і ч: Ад іх ящэ Шантыр. Да ад Менска наркомам прымысловасці і гандлю — Рэйнгольда Ісака.

С т а л і н: Смотрите, как бы со смолянами драки не получилось. Обидятся товарищи.

Ж ы л у н о в і ч: Урэшце-ж, канчаткова справу вырашиць Усебеларускі зъезд Саветаў. Вось прыедзем у Менск і адразу пачнём рыхтаваць... Ва абыцалі дапамагчы з транспартам, таварыш Сталін.

С т а л і н: Вопрос решен. Будущему белорусскому правительству выделены два мягких вагона. Так что поедете с комфортом... Да, вот еще что: во избежание возможных недоразумений загляните с товарищами ко мне. Говорю это по поручению товарища Свердлова. До встречи, товарищ Жилунович!

Ж ы л у н о в і ч: Усяго добра! (Вешае трубку і паціскае плячыма. Выходзіць).

С т а л і н: Товарищ, Мясников, заждались?

М я с ы н і к о ў: Слушаю, товарищ Сталин!

С т а л і н: Интересный разговор у меня был... Да-а. Слушайте, очевидно, придется на несколько дней отложить вашу конференцию. В Москве когда можете быть?

М я с ы н і к о ў: Будем послезавтра, раньше не получится... У меня вопрос: куда денутся Могилевская и Витебская губернии?

С т а л і н: Слушайте, что вы все со своими губерниями?

М я с ы н і к о ў: Я к тому: это также белорусские будут или как?

С т а л і н: Мясников, об этих губерниях и о многом другом поговорим, когда приедите. До послезавтра!

М я с ы н і к о ў: До свидания. (Кладзе трубку і ў задуменыні выходзіць).

Зъяўляюща Сямён, Кірэй, Мікола.

С я м ё н (да Кірэя): Гатова! Твой мандат у мяне. Ад'езд праз гадзіну. (Заўважае Казіміра) А-а, пан-грамадзянін інжынер?

К а з і м і р: Сямён? Адразу і не пазнаць. Усё мітынгуюце? Як сышлі ў сінежні з завода...

С я м ё н: У падпольі быў, грамадзянін інжынер. Вам вядома, што гэта такое? Але вас бачыў. Нават слухаць прывялося. Горача заклікалі падтрымліваць раду.

К а з і м і р: А каго трэба было, немцаў? Ці ваших маскоўскіх сяброў, што падпісалі з германцамі пагадненне за кошт беларусаў? Дык хто-ж ведаў, што яны вернуцца?

Б ы х ў с к і: Пан кухар, чым плаціць, можа, керанкамі?

Я ф і м: Якім керанкамі, пан Быхоўскі! Дзе цяпер і свае падзецы .Але выпіце гарбаты яшчэ. Божухна, яшчэ ўчора была кава. Баюся, цяпер мне вас доўга не частвацца кавай. Нават, калі прыйдуць палякі.

С я м ё н (насыцярожжаеца і падыходзіць бліжэй): Гэта хто-ж распускае варожыя чуткі?

Я ф і м: Каму чуткі, а каму давядзеца плакаць.

Б ы к о ў с к і: Дык вось вам маркі ды я пайшоў, пане кухар. А то-ж там у мяне конь, дык каб хто не зьвёў.

Ж а к о ў с к і: Бальшавіка спалахоўся: А пан-жа без шаблі.

Прысутныя съмявіца, але насыцярожжана паглядаюць на Сямёна.

С я м ё н: Так, ясна. Грамадзянін кухар, мы з таварышам таксама съпяшаемся. Дык хуценька арганізуі міску баршчу і што там у цябе яшчэ? Гарбата? І мёд?

Я ф і м: Гэта штучны, германскі.

С я м ё н (падміргвае Алесі, чым выклікае шалённую злосць Казіміра): Бач, штучны. Ня трэба і чпол. Што значыць індустрыялізацыя, а, грамадзянін інжынер? Пакаштуем і мы — чым гэта германцы нашым панам-беларусам начале з панам Ськірмутам губы мазалі? Чаму каля захопнікаў-бы мухі віліся? (Съмявіца) Грамадзянін інжынер дык тое, відаць, ведае.

А л е с я: Як вы можаце гэтак— на незнаёмага чалавека? Ці гэта новы пралетарскі звычай?

С я м ё н: Незнаёмага? Мы з грамадзянінам інжынерам яшчэ за царскім часам на «ты» былі. Ён мяне — «ты», а я —ваша благародзьдзе, навошта зноў штрафуюце, мне-ж дзетак нечым карміць трэба?

К а з і м і р (ледзьве стрымліваючыся): Я вас штрафаваў? Ну, нічога, вось цяпер ваны дзеткі будуть—такі сътыя. Камандаваць, бачу, навучыліся. Значыць, пры бальшавіках ня меней як дырэктарам завода будзеце. Але чамусыці думаю, канец у вас будзе незайдзросны. Так што распараджайцесь пакуль тым, што іншыя нажылі.

К і р э ў: Ды што ты з гэтай контрай дыпляматую разводзіш? Спытаў-бы лепш, куды ён дзёру дае.

С я м ё н: У эміграцыю, значыць, пан-грамадзянін інжынер, надумалі? Што-ж вольнаму воля. Рэспубліку і без вас пабудуем.

Ж а к о ў с к і: Я так разумею, вы нейкі ці не дэлегат?

С я м ё н: Не нейкі, а бальшавік ад Менскай губэрні.

К і р э й: (падазорна) Табе што за справа? Ты хто?

Ж а к о ў с к і: Акцёр я. Пралетар сцэны.

К і р э й: Бачыў я гэтакіх пралетараў... А шапка, бач, панская.

С я м ё н: Не чапай, ён сапрауды су сялянства. Праўда, затуманілі галаву панская апладысменты. Нічога, зараз тэатр будзе толькі для пралетараў.

Ж а к о ў с к і: А я мушу тады йграцы, што загадаюць новыя гаспадары?

С я м ё н: Дык і ты-ж будзеш гэткі самы гаспадар, як і ўсе астатнія працоўныя людзі. Вось толькі гэткіх, як пан інжынер, не слухай.

Ж а к о ў с к і: Я адно слухаю — маці—праўду.

С я м ё н: А праўда зараз адна — у пралетарскі рэвалюцыі. Мы яе дзеци.

Ж а к о ў с к і: Усё—ж вырашылі пакінуць Беларусь, пан інжынер.

К а з і м і р: Зь сёнянняшняга дня грамадзянін Берсан сваім загадам закрыў яе канчатковая.

С я м ё н: А калі я скажу, што Беларусь будзе, толькі пралетарская? Не верьце? Рәсейскі Савет народных камісараў за гэта праагласаваў.

Ж а к о ў с к і: Слухаце, а пры чым тут Рәсейскі Саўніркам?

С я м ё н: Дык ад како-ж нам яшчэ чакаць падтрымкі? Ад Пілсудскага? Працоўны народ за еднасцьць з Савецкай Рәсей. Вось ты, Кірэй, як?

К і р э й: Чаму гэта аддзяляцца? Сказана: пралетары ўсіх краін, юдніцяся! Дык а мы?

Рантам раздаецца гудок цыгніка. Казімір з роспаччы глядзіць на Алесю.

А л е с я: Табе заставацца нельга, Казік. Я бачу. Я буду меныш хвалявацца, калі даведаюся, што ты дзе-небудзь у Стакгольме.. (Цалуе) Бяжы. Можа апошні такі выпадак.

Казімір пабег да дэзвярэй на пэрон, Алеся глядзіць яму ўсьлед і бязгучна плача.

Ж а к о ў с к і (Ледзьве стрымліваючы сълёзы): Такую жанчыну кінуць...

А л е с я. (з абурэннем): Што вы разумееце ў жыцці? Што?

Ж а к о ў с к і: Признацца, ані д'ябла не разумею... Вы ўсе жывяце, сумуеце, съмлечеся, зноў пакутуеце, гінеце нават чорт ведама за якія грахі. ... А я толькі хто? Я — ваша лістэрка! Я прагнуну паказаць вам вашы душки. Таму пытаю: браты, чаго некуды едзеце — хто на заход, хто на ўсход, — калі тое, пра што мараць беларусы, павінна ѹадывацца на іх зямлі, тут?

К і р э й: Чаго паніку разводзіш? Чаго дабіваешся?

Ж а к о ў с к і: Толькі аднаго: каб пачулі глухія, а съяляныя сталі відущымі, — адно трэба — не прыніжаць сябе і ня ганьбіць Айчыну.

Зывініць звон... І ўлевым купку пачынае працацаў тэлеграф. Да яго паважна падаходзіць Сталін з паперамі.

С т а л і н: Смоленск! Смоленск! Я Москва. У аппарата — Сталін, народный комиссар по делам национальностей РСФСР. Руководителям Западной Коммуны. Мясникову, Кнорину, Алибегову, Калмановичу. Еще раз и окончательно сообщаю: Облисполкомзам перестраивается. Как условились, линию Центра проводит Мясников, Смоленская облпартконференция объявляет себя первым съездом Компартии Белорусской советской республики. Московские белорусы пока задерживаются. Желаем успеха!!

(Працяг у №5)

ПАМЯШЬ ЗЯЧІ

Лёс музыканта

Віктар Новік
(Скарга)

«У Менску «Іосіф» закватэраваў мяне ў гасцініцы па вуліцы Камсамольскай, даў талоны на харчаваньне ў сталоуцы на некалькі дзён. Было гэта напярэдадні 1-га Мая. Ён мне парай не паказваца людзям на вочы. Пасля съяўтаў «Іосіф» павёў мяне ў ЦК КПБ у аддзел па культурным пытанням. Там незнамы міне чалавек пачаў распытваць, што-б я жадаў рабіць далей. Я адказаў, што наогул не прыйшоў у сябе ад спосаба дастаўкі мяне сюды і ня ведаю, як далей быць. «Если бы Вы оказались нам там полезным, то мы могли вернуть вас в Польшу», — адказаў мужчына і дадаў: «Но что Вы могли бы там делать?». Ён запытаўся, ня мог-бы я арганізаць у Польши новую палітычную партыю. Я адказаў, што зрабіць гэтае не ў стане, бо я не палітык, а культурны работнік. Тады той заяўіў, што мне лепей застасцца ў Саюзе, міне дадуць працу і я буду займацца фальклёрам. Ён сказаў «Іосіфу», каб завёў мяне да Антона Грыневіча, вядомага беларускага фальклёрыста, якога я ведаў яшчэ па 20-х гг. у Вільні. Той быццам-бы ўзрадаваўся мне і сказаў: «Добра, што ты трапіў сюды».

Праз дзень вечарам да мяне ў гасцініцу зайшоў «Іосіф» і прапанаваў «поехати в одно место». У нейкім памяшканні ён перадаў мяне чалавеку ў ваеннай форме. Хутка я

апынуўся ў вялікім кабінце перад сівым чалавекам, які называў сябе начальнікам Асобага дзяржаўна-палітычнага ўпраўлення (АДПУ) Беларусі й адразу спытаў, зь якой мэтай я прыхехаў у Савецкі Саюз. Калі я адказаў, што яму павінна быць аб гэтым вядома, той закрычаў: «Бросьте выкручиваться, лучше признавайтесь сразу, кто Вас послал и с каким заданием?» У падобным тоне размова працягвалася калі паўгадзіны. Потым мяне зъмосьцілі ў нейкім пакой гэтага-ж будынка, а на наступны дзень мяне ўжо дапытваў следчы АДПУ — яўрэй з горада Лодзі па прозвішчу Оберфельд. На следствіі ён увесы час дапытваўся, ці быў я звязаны з польскай разьведкай. Допыты цягнуліся даволі доўга, але я ўсё, безумоўна, адмаўляў.

Аднойчы Оберфельд у час допыту прывёў мяне у кабінет да начальніка асобага аддзела, які называў сябе Мікалаем Пятровічам. Той адразу пачаў кричаць і пагражаяць, што я крываю заплаччу, але раскрыю свае сувязі з Польскай контрразьведкай. Тут мне не было нічога нават адказаць. Усе допыты я маўчаў. Пасля гэтага адносіны да мяне адразу зъмяніліся. Кожную ноч мяне выклікалі на допыты, трывалі ўсю ноч без сну, днём ў камэры таксама не давалі спаць. Праз некалькі днён я быў у пау́сьвядомым стане. Нарэшце,

Оберфельд заяўвіў, што ён пераканаўся ў тым, што я нічога не маю агульнага з Польскай контрразьведкай. Але сваёй дзейнасцю прынёс некаторую шкоду Савецкаму Саюзу і таму, каб выкупіць сваю віну, я павінен ім дапамагчы: уласнаручна напісаць съведчаныні аб tym, што выбары, у якіх удзельнічаў у Польскім Сэіме, праходзілі ўзгоднена з Польскім урадам і нават ім фінансаваліся. Ён растлумачыў, што мае съведчаныні будуць выдадзены асобнай брашурай і змогуць дыскрэдытаваць сядр насељніцтва Заходняй Беларусі Ярэміча, Станкевіча і інш. Некалькі дзён я гэтаму супраціўляўся. Нарэшце, мне, даведзенаму бяссоніцай да ненармальнага стану, стала усё абыякава, і я нешта стаў пісаць пад дыктуюку Оберфельда. Адкрыцця там не было, але успаміналася аб асабістым знаёмстве Ярэміча з начальнікам дзяржаўнай бяспекі ў Вільні.

У канцы ліпеня мяне выклікалі зноў на допыт, следчы быў ужо іншы. Сказаў, што ён латыш і называўся Берзень. Ён пачаў допыты ад пачатку. Бо, як растлумачыў, дагэтуль я быў затрыманы неафіцыйна, але зь сёняшнігага дня атрымана згода пракурора, і я лічуся арыштаваным і падследственным. Пратакол допыту я памятаю дрэнна. Спачатку шлі біяграфічныя дадзенныя, якія былі недакладныя.. Але Берзень сказаў, што неабходна пакінуць так, як мною было напісаны пры Оберфельдзе. Я быў у такім стане, што ня мог спрачацца. Далей у пратаколе ўпаміналася аб май палітычнай дзейнасці ў Заходній Беларусі і аб tym, што я, не маючи магчымасці атрымаць працу ў Польшчы, вырашыў прыехаць у СССР.

Калі запярэчыў, што я зусім не добраахвотна прыехаў у Саюз, ён адказаў: «Об этом говорить не будем, это для Вас будет лучше. Как Вы можете судить по этому нашему протоколу, за Вами не числится никаких серьезных преступлений. И если подпишете этот протокол, то Вам грозит в худшем случае несколько лет ссылки, а в противном случае может быть хуже!» И гэты пратакол я падпісаў.

Мяне перавялі ў агульную камэру і да каstryчніка не выклікалі. Потым адправілі этапам у Маскоўскі Бутырскі астрог. Аб прыгаворы мне нічога не паведамілі. Аб tym, што я асуджаны на 10 гадоў па ч. 6 арт. 58 УК РСФСР я даведаўся толькі ў лягеры ў г. Кемі, куды быў адпраўлены ў чэрвені 1935 г. У 1937 г. мяне адправілі ў Салаўкі. Але хутка ўсё, хто знаходзіўся там, былі пераведзены на астрожнае становішча. Летам 1939 г. партыя зняволеных, у тым ліку і я, была адпраўлена ў Нарыльск. Там я прабыў ў лягеры да сярэдзіны 1945 г., хаця тэрмін майго зняволення канчаўся у першай палове 1942 г. (Уваенны час асуджаных па 58 арт., асабліва па ч.6 і 8, не вызвалялі).

Пасля вызвалення я ў 1945—1947 гг. працаў у г. Нарыльску дырыжорам, потым у Краснаярску на той-же пасадзе. Затым пачаў ў Беларусь, у Маладзечна. Там працаў у Доме народнай творчасці (дырыжорам Маладзечанскага абласнога ансамблю песні і танца — В.Н.). У красавіку 1949 г. мяне зноў арыштавалі, і зноў пачаліся допыты. Следчы прачытаў мне пратакол, напісаны Берзынем. Калі я хацеў выправіць недакладнасці, той адказаў, што лепш не

ўскладняць справу, бо мяне чакае толькі ссылка. Інакш справа зацягненца і невядома, чым скончыцца. І мне прыйшлося пацьвердзіць усё занава. Мяне трymалі ў турме да канца кастрычніка 1949 г. У сакавіку 1950 я этапам прыбыў у Краснаярск. Адтоль быў высланы ў Краснаярскі край на пасяленыне, дзе знаходзіўся да жніўня 1954 г.

Зараз я працую у г. Вільнюсе ў школе мастацтваў настройшчыкам музычных інструмэнтаў. Здароўе мае моцна пагорышлася. Перайсьці на іншую музычную працу я не могу, бо ўсе дакумэнты аб мой адукцыі ў час вайны згубіліся. Таму звязываюся да Вас з просьбай аб рэабілітациі, як незаконна асуджанага».

За некалькі гадоў да выхаду на пэснію Павел Каруза становіца дырыжорам Дзяржаўнага ансамбля польскай песні і танца Літоўскай ССР. Жыцьцё гэтага барацьбіта і музыканта абарвалася ў студзені 1988 года. Але захавалася яго музыка, яго чароўныя песьні. У старадаўній съпейнай манеры нашых продкаў напісаная і апрацаваная для хору слоіта «Беларусь мая съпейная». Яе склалі дзіве песьні на слова Л.Геніуш і 4 народныя (жніўня і дажыначныя). Геніушаўскія «Абрэзок» і «Заклік» выконваюць ролю ўступа да жніўных «Жніво», «Канец жніва», «Дажынкі», «Раёк». Прапануем адзін з гэтых твораў Вашай увазе.

(VI.) Раёк

Indante

1. *Да-шоу ро-ёк, шоу ро-ёк да-ро- зо - ю*
 2. *Да - ро-зо-ю, зо - ро-зо-ю шоу ро - ко - ю*
 3. *Ми - шоу ро-ёк, шоу ро-ёк чо зо-ко-ко*

o - Basijca, a - Bi zvezda t - oza - miz ka.

Ра-ю

Зай - бе-ре-ёк, зай - бе-ре-ёк у на-ши ёва - рос.
 на-ши ёва - рос, на-ши ёва - рос ёв-ёк - ми - г,

на-ши ёва - рос, на-ши ёва - рос ёв-ёк - ми - г,
 а ку - барки

зай - бе-ре-ёк зай - бе-ре-ёк на-ши ёва - рос. па - ro
 зай - бе-ре-ёк зай - бе-ре-ёк на-ши ёва - рос. па - ro
 зай - бе-ре-ёк зай - бе-ре-ёк на-ши ёва - рос. па - ro

*) Тихий звонок - конец на f (тоe diminuendo),
 тоe звонок звонок, тоe звонок.

Ішоу раék, ішоу раék дарогаю.
Дарогаю, дарогаю широкою.
Ніхто раék, ніхто раék у двор ня кліча.
Абазваўся, абазваўся Іванічка.
Зайдзі, раék, зайдзі, раék, у наш дварок.

Наши двары, наши двары мяцёныя.
Наши стали, наши стали засланыя.
А кубачкі віном паналівания.
Зайдзі раёк, зайдзі раёк на наш дварок.
Раю.

Слова пра Міколу Ермаловіча

Аўген Гучок

У в. Малыя Навасёлкі. 26.04. 1921 г. нар. Мікола Ермаловіч. Калі ён хадзіў у 10 кляс, бацьку арыштавалі, а Міколу выклочылі з школы. У 1948 г. М. Ермаловіч скончыў Менскі пэдагігічны інстытут. У 1952 г. паступіў у аспірантуру і хацеў напісаць працу пра беларускую літаратуру XIX ст., але яму сказалі: «Такая тема неактуальная, пішишь аб прынаўзўніках». М. Ермаловіч пакінуў аспірантуру і пачаў самастойна даследаваць пытаныне ўтварэння Вялікага княства Літоўскага.

Рэдакцыя часопіса «Полацак» вінштуе М. Ермаловіча зь юбілем і хадзе яму здароўя і далейшых посыпехаў у яго досьледах.

У сутарэнныні, у «Спадчыне» Белага Ніяма дзе яблыку ўласці. «Што тут сагодня?» — пыталаю нясъмелая: «Сённяня сустрэча — бы шчасьце».

Тут сёньняня Мікола Іванавіч Аповяд вядзе гістарычны; Гартае мінуўшчыну наанава — Дорыць настрой крынічны.

А ён, не прызнаны ў колах, у тых, Дзе быццам глыбінай заняты работай; Яго там зацята ганьбяць усlyх, Яму там зайдзросцяць улотай.

А ён не належыць да тых удалыю, Буйе ў каго пустацьвет ўва гародзе; Ён рэдка ўзыходзіць на круг выдаўчоу, Ён з душ юнакоу не выходзіць.

Мікола Іванавіч — не кандыдат, Ни доктар, не акадэмік па знанью; Калі-ж быў дакладным, калі у акурат — Народны гісторык ён па прызваньню.

Ён пошуку духоўны чуйна вядзе, Ён хоча сказаць ўсяму съвету, Што Беларусь, як краіны ўсе, Дыхаць павінна з Сусьветам.

Ён хоча сказаць, што яднаюць людзей Праўда і справядлівасць; Калі-ж іх ня знайдзем у ходзе падзеяў, Страцім да роднага краю пачцівасць...

А думкі, а слова яго над вякамі Ліятуць, абуджаючы душ нашы скрыдлы... Калі мы таго не захочам самі, Ніхто і ніколі ня зробіць нас быдлам.

У век панавання антидэй, Суцэльнай хлусыні і падману Ці, многа, Радзіма, у цябе дзязцей, Што служаць табе аддана?

Ня многа, ня часта ўдаецца пачуць Пра мужнай любові ўроکі... А ён, каб відущасць табе вярнуць, Сябе за работай пазбавіў зроку.

У сутарэнныні, у «Спадчыне» Белага Ніяма дзе яблыку ўласці... «Што тут сагодня?» — пыталаю нясъмелая: «Сённяня сустрэча — бы шчасьце».

1985 г.

Падзвіжнікі не перавяліся...

Вольга Іпатаўа

Год за годам, месяц за месяцам, у любое надвор'е, да самага позняга часу ў адзедзе беларускай кнігі Дзяржаўнай бібліятэці імя Леніна можна было бачыць съхіленую над стосамі цяжкіх кніг постасці Міколы Ермаловіча. Сталелі і рабіліся вядомымі праз свае працы дасьледчкі, якія сядзелі за суседнімі сталамі, ён-же не друкаваўся і здаваўся адным з тых дзівакоў, што траціць жыццё на цікавыя толькі сабе гістарычныя здабыткі, ды ўвогуле займающа «ня тым». Але... рэдкія, кароценькія публікацыі, рецензіі начапісалі патроху прыцягваць увагу інтэлігенцыі. У іх прысутнічала ня толькі гістарычная дасьледчанасць, дзіўная для філёляга, але і апантаная любоў да Бацькаўшчыны — такая «нямодная», дый небясьпечная па тых часах усеагульнага «інтэрнацыонализму». Тады нешматлікіх аўтараў, што асьмельваліся зазірнуць за чорную заслону гістарычнага забыцця, сустракала ці нямая варожасць выданьняў, дзе за публікацыю маглі паплатіцца месцам і партбілетам і рэдактары, і начальнікі, ці тыя, якія вымушаныя былі адмалуць аўтару, хаяць і спачувалі яму. А што тычыць ідэялягічных наглядчыкаў, дык яны з асалодай душылі кожны параграф нацыяналінай самасвядомасці.

Аўтарэтэт Міколы Ермаловіча ў пэўных колах вырастаў, але шырокі беларускі чытак яго ня ведаў. Публікацыі, якіх значна пабольшала, усё-ж не маглі даць уяўленыне аб значнасці ўсяго зробленага ім. І вось — выхад кнігі «Па слядах аднаго міфа», якая ў Менску разый-

шлася імгненна і адразу дала дасьледчыку шырокую вядомасць.

Дзе была Літва старажытна? Чаму гістарычныя крыніцы гавораць пра іншае, чым дасьледчкі, якія стагодзьдзямі знаходзіліся ў нейкім здрэнцвенні, падобным да казкі пра каралеўну Шыпшынку? Што такое Беларусь у давнінны да Вялікага княства Літоўскага? Якое значэньне для гісторыі маюць Мендоўг, Войшалк, якія дасюль прызначаліся належнымі толькі да аднаго народа?

Беларуская моладзь — асабліва моладзь — чакала адказу на гэтыя пытанні, але атрымала іх не ад афіцыйнай навукі, пошуку якой ішлі ў іншым, не нацыянальным кірунку.І менавіта таму яна аказалася такай удзячнай. Съведчаньнем гэтаму лёс кнігі — «Старажытнае Беларусь». Яе друкавалі ўжо ў часопісе «Маладосьць» — і, здавалася-б, павінна яна паляжаць у кнігарні хаця тыдзень—другі! Не! Свае заказаныя экзэмпляры я ледзь забрала ў «Кнігарні пісьменьніка», бо спазнілася на дзень...Яе чытаюць і тыя, хто любіць беларускую гісторыю, і тыя, хто ніколі дасюль ня браў у рукі беларускую кнігу. Яна разбытвае гістарычныя загадкі Горадні і Наваградка, Полацка і Руты, яна расказвае пра славу продкаў і аднаўляе іх цымняя, ледзь ужо зусім не пралапшчы, постасці...

А сам Мікола працуе, съпяшаецца. Гэтак цяжка было выжыць і выстаяць, не закласці душу, не спакусіцца дробным. Гэтак цяжка цяпер — не тое здароўе і гады. Падзвіжнікі ў Беларусі не пераводзяцца...

Лісты ад Міколы Ермаловіча

Міхась Белямук

Прозьвіща Міколы Ермаловіча было мне вядома даўно. Асабліва зацікавіла яно мяне, калі прачытаў у «Тезисах докладов і конферэнций по археологии Белоруссии» яго артыкул «Где была летописная Літва?» (Мн. 1969, б. 233—238). У 1971 г. неспадзявана атрымаў ад Міколы Ермаловіча паштоўку.

Я съпяшаўся навязаць карэспандэнцыю зімі, пішучы ліст, затытулаваў: «Яго Міласць спадару дасьледчыку Міколе Ермаловічу». Прайшло некалькі месяцаў і ад М.Ермаловіча атрымаў ліст: «Вельмі не падабаеца мне, што Вы мяне называеце «спадаром». Я лічу, што гэтае слова ніколі ня будзе агульнаўжывальным сярод беларусаў». Гэтак слова «спадар» дало пачатак нашай дыскусіі і дваццатагоддзявой карэспандэнцыі.

На заўгаду М.Ермаловіча аб «спадару» я спаслаўся на Літоўскую мэтырку, Баркулабаўскі летапіс, Статут Казіміра й адзначыў, што гэтае слова не придуманае эміграцыяй, а сустрэтае ў давумэнтах часоў Вялікага княства Літоўскага.

М.Ермаловіч у лісьце ад 13 студзеня 1973 г. пісаў: «Наконт слова «спадар» вось што скажу. Слова гэтае сапраўды нашае й яно старое слова. Я, у прыватнасці, яго таксама сустракаў. Аднак тое, што слова даўніе і нашае, яшчэ ня значыць, што яно можа ўжывацца ў наш час. Словы, як і ўсё іншае ў съвеце, могуць паміраць і не было ў сусьвеце такога цудатворцы, які-б змог уваскрэшаць зь мёртвых. Мне здаецца, што нельга ўваскрэсіць і

слова «спадар».

Сеньня слова «спадар» уваскрэсла. Сам М.Ермаловіч, ігнараваны дзяржаўнымі выдавецтвамі, стаў вядомы. Ягоныя кніжкі тут-жэ разыходзяцца ў кніжных крамах, пра яго загаварыла грамадзкасць як аб выдатным дасьледчыку. Пажадана пазнаёміца зь ягонымі думкамі і клопатамі, выказаннымі ў лістах.

У лісьце ад 15 студзеня 1973 г. ён пісаў: «Дасьледчык ня можа дзяліць факты на тыя, якія яму падабающа, і на тыя, якія яму не падабающа. Усе факты ён павінен дасьледаваць і ніводнага не адкідаць або замаўчываць. Менавіта ўсё гэта заставіла мяне перагледзець пытаньне ўтварэння Вялікага княства Літоўскага. Калі я вывучыў усе даступныя матэрыялы, то я ўбачыў, што ранейшыя дасьледчыкі шмат гаварылі аб так званым літоўскім заваяванні Беларусі, але не паказвалі самога факта заваявання, ніколі не гаварылі, калі і як гэта адбылося. Адны гаварылі, што ў 30-я г., другія, што ў 40-я гг. XIII ст. Другое, чаго я не мог уціміць, дык гэтае тое, чаму менавіта Літва перш за ўсё падначаліла Наваградак. Глянуўшы на карту, гэта цяжка зразумець. Ствараеца ўражанье, што ніводны дасьледник не глядзеў на карту і не задумоўваўся, а як гэта можна было з тэрыторыі сучаснай Літвы заваяваць Наваградак».

У лісьце ад 2-га жніўня 1973 г. М.Ермаловіч пісаў: «Наконт канцэпцыі Яніна—Аляшкоўскага, то Вы самі зауважылі, што яна непераканаўчая, і ўжо ў гэтым яе заганнасць і

непрымальнасьць для нас. Хапае нам прыдуманых схем і тлумачэнняў нашае гісторыя, каб прыймаць яшчэ новую. Ня мог Усяслаў ставіць перад собой такія шырокія задачы. Што-ж гэта за мудры дзяржаўны дзеяч, які хоча дасягнуць таго, на што ў яго не хапала сілаў? Калі кіеўскія князі маглі нанесці паражэнне Полацку, то яны не былі ў сілах пакарыць яго і трывама яго пад сваёй ўладай... Полаччына ў свою чаргу не магла перамагчы кааліцыю, але яна магла аслабіць яе. Паколькі Кіеў быў далёка ад Полацка, а Ноўгарад і Смаленск пад бокам, то Усяслаў (перад ім Брачыславу) рабіў на іх набегі, разбураючы і прыводзячы адтуль палонных. Пртым нельга забывацца, што ўсё гэта Усяслаў рабіў тады, калі Кіеў быў заняты міжусобнай барацьбай, ці вайной са стэпнякамі. Янін з Аляшкоўскім сваёй канцепцыяй робяць нам мядзьвежую паслугу, прадстаўлючы Усяслава не рэалістам—палітыкам, а нейкім ваяўніцым фантазёрам, які, дарэчы, дарэмна праліваў людzkую кров. Апроч таго, Наўгародчына не была крывацкай, яна была заселена славенамі. Часткова крывацкай можна лічыць Пскоўшчыну. Так, робячы напад на Ноўгарад, Усяслаў ня мог змагацца за крывацкую адзінства. У Я.Длугаша ёсьць звестка, што Брачыслаў у 1021 г. пасадзіў у Ноўгарадзе пасаднікаў. Магчыма. Але ўсе пісьмовыя звесткі пра Усяслава не даюць падставы рабіць такое дапушчэнне. Апроч таго, я лічу, што Нямігская бітва не была вынікам набегу на Ноўгарад, а на Наваградак. Наконт таго, ці быў Усяслаў бандытам, то мушу сказаць, што ў тия жорсткія часы, ён ня мог ды не павінен быў уступаць у жорсткасці сваім ворагам...

Тое, што Гедымін быў жанаты з полацкай князёўнай Еўнай, яшчэ не доказ, што ён быў полацкага роду. Гэта можа даказваць адваротнае: звычаёва не браць адзінакроўных жонак. Іншая справа — гербы. Яны, вядома, могуць у некаторых адносінах праясьніць справу й я жадаю Вам посыпеху тут, як і ў адносінах атаясмлівання Пагоні й Усяслава, крыжы на ўшыце і кріж Еўфрасініі Полацкае. Магчыма, варта было б параўнаньне між собою выявы крыжоў на Барысавых і іншых полацкіх камянях. Я зদзіўлена іх неаднадыннасці, бо ёсьць сядріх і чатырохканцовы і шасціканцовы.

У маёй «Гісторыі...» Усяславу Чарадзею адведзена 50 мышынапісных старонак. Выкарыстаў усё, што можна было выкарыстаць. Здаецца, што не прапусціці ніводнай драбніцы. Бяда вось толькі, што не магу нідзе надрукаваць, хаця б у значна скарочаным выглядзе.

Ф.Гурэвіч пакрыў дзілася на мяне за рэцензію ў «Нёмане», на яе книгу. Яна прыслала ў рэдакцыю ліст на 7 друкаваных старонак, а я даў адказ на 13 старонак. Яна настайвае на тым, што летапісная Літва была не там, дзе я яе паказаў, а на тэрыторыі сёняшняе Літвы. Яна таксама адмаўляе значэнне Наваградка як першай сталіцы Вялікага княства Літоўскага. Вось так мне прыходзіцца ваяваць на ўсё бакі».

(Працяг у наступным нумары)

Пад пільным наглядам

Мікола Ермаловіч

Калі старшыня клуба «Спадчына» Анатоль Белы ў сакавіку 1986 г. прапанаваў мне выступіць на пасяджэнні клуба зь лекцыяй на гістарычную тэму, я ахвотна згадзіўся. Аб гэтай суполцы ўжо гаварылася, што яна робіць важную справу ўзнаўленыня нашай гістарычнай памяці і культуры. Я стаў рыхтавацца да лекцыі, падбіраць патрэбныя матэрыялы. І вось у пачатку карасавіка, за дзень да майго выступлення, вечарам ў маю кватэрэ пазванілі. Я адчыніў дзвіверы — перада мной стаяў незнамы чалавек. Ён пераступіў парог, прывітаўся і, убачыўши маё зьдзіўленыне, сказаў : «Я працуя там-жа, дзе і знаёмы ўжо вам.» Ён назваў прозывіща чалавека, які ў пары з другім ў пачтаку 1984 г. дапытваў мяне ў Маладзечанскім камітэце дзяржаўнай бяспекі (КДБ). Значыць, перада мной супрацоўнік гэтай адыёзнай установы. Што яна была вельмі зацікаўленая маёй асобай, я ўжо добра ведаў. Упамянёныя ўжо дзьве асобы два гады назад вельмі былі занепакоенытым, што я па іх звестках (г.зн. даносах), якія дайшлі да іх, пішу гісторыю, у якой хачу даказаць «извучную самостоітельность Белоруссии». Я сказаў, што сапраўды пішу гісторыю Беларусі, праўдзивую, якой яна была. І назваў ім выданыні, у якіх былі надрукаваныя яе паасобныя фрагменты. Праўда, іх гэта не задаволіла, і яны яшчэ двойчы выклікалі мяне на допыт. А ў 1986 г. начальнік Маладзечанскага КДБ Іваноў, выступаючы на нарадах агітатарапаў, характеристызаў мяне, як «животное ископаемое»

(відаць таму, што я заўсёды гаварыў на беларускай мове, якую ён лічыў канчатковая забітай і пахаванай і таму выкапнёрай). Апроч таго ён, у пачатку вясны 1986 г. паказваў майшынікі для савецкага ладу, прывёў шэраг маіх выказваньняў, якімі я дзяліўся ў гутарках з знаёмымі з 1948 па 1966 гг.

—Што цікавіць вашу ўстанову зараз?—спытаўся я ў Мікалая Мікалаевіча (так адрэкамандаваўся ён, не называючы свайго прозывішча).

—Аб чым Вы будзіце заўтра гаварыць ў «Спадчыне»? Інтэрв'ю будзе даваць ці што?—запытаўся ён.

З гэтага пытаньня мне стала ясна, пад якім пільным наглядам знаходзяўся я і «Спадчына». Я сказаў, што нікага інтэрв'ю даваць ня буду, што лекцыя мая будзе насыць акадэмічныя характеристы, што ў ёй ніякай палітыкі ня будзе. І сапраўды, мая лекцыя такой і была. Аднак гэта больш за ўсё і непакоіла маіх наглядчыкаў. Як я паслья даведаўся, сакратар Менскага гаркама КПБ Я.Юферава ў ліку іншага дакарала старшыню клуба «Спадчына» Анатоля Белага, чаму ён не даў адпору маім нацыяналістычным поглядам. Пад апошнім разумелася, што я адварягau тэзіс аб бездзяржаўнасці Беларусі да 1919 г., паказваючы на існаваныне ўжо ў старжытныя часы на тэрыторыі Беларусі такіх дзяржаўных утварэнняў як Полацкае, Тураўскае, Наваградскае і інш. княствы. Асаблівы націск я зрабіў на Вялікім княстве Літоўскім. Паказаўши, што яно было тыповай беларускай дзяржавай, што ў ёй нічога Літоўскага ў сучасным значэнні гэтага слова не было. Але

вось гэта і было ў вачах афіцыйных гісторыкаў і ідэялагічных наглядчыкаў найбольшым ідэйным злачынствам. Між іншым, неапраўдана прыпісваючы ўсю гісторыю Вялікага княства Літоўскага літоўскім князям і фоудалам, яны ў значнай меры садзеінчалі нацыянальнаму ў́здуму ў Літве, які зараз так шальмуюць. Вынікі маёй лекцыі ў шэрагу зь іншымі былі даволі сумныя для «Спадчыны».

У яе адабралі памяшканыне. Не ведаю,магчыма гэта супадзенне, але пасля маёй лекцыі ў суполцы «Сумоўе» пры інстытуце этнографіі АН БССР, яна была забароненая. Усё гэта вельмі добра хараکтарызуе той страшны ідэялагічны тэрор, які існаваў у Беларусі. Нават быскрыўдныя навуковыя лекцыі кідалі ў страх усіх тых, хто меў неабмежаваную ўладу над разумам і душамі людзей.

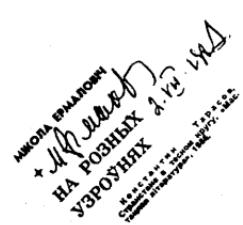
МІКОЛА ЕРМАЛОВІЧ

«ЯКО ЛУНА СОЛНЕЧНАЯ...»

МІКОЛА ЕРМАЛОВІЧ

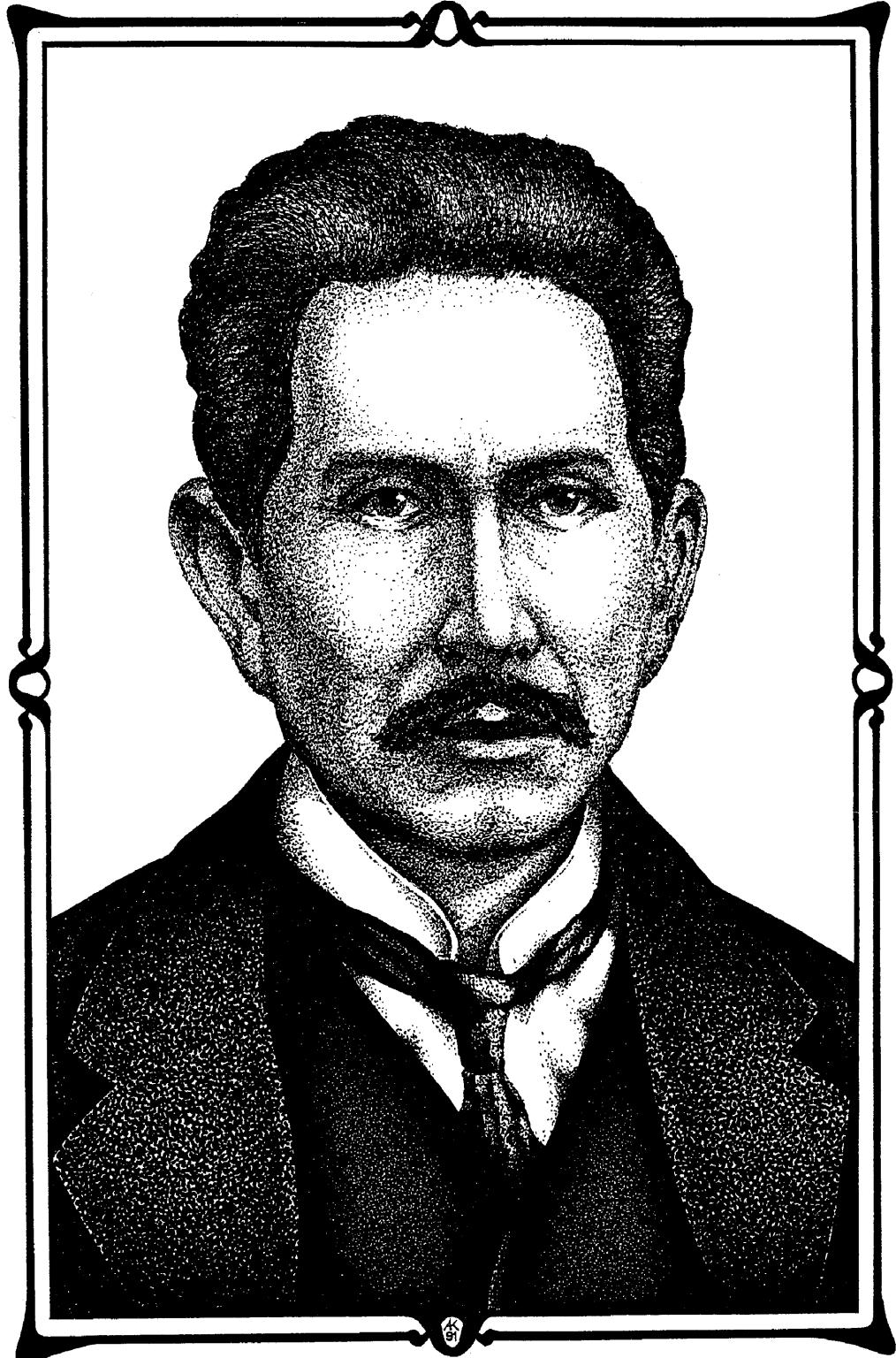
Па
сядах
аднаго
Міфі

Мікола ЕРМАЛОВІЧ

СТАРАЖЫТНАЯ БЕЛАРУСЬ

ІВАН ЛУЦКЕВІЧ
1881 – 1921

«Пляшак»

ПЯНІЖКІ

Музэй Івана Луцкевіча ў Вільні

Ганна Сурмач

Дзўюма знамінальнымі датамі адзначаны сёлятні год для беларускага народу—110-годзьдзе аднаго з пачынальникаў беларускага адраджэння на пачатку XX стагодзьдзя, выдатнага палітычнага і культурнага дзеяча Івана Луцкевіча. І 70 гадоў з часу, калі быў закладзены ў Вільні Беларускі музэй.

Івана Луцкевіча мы можам з поўным правам лічыць заснавальнікам беларускай музэйнай і архіўнай справы менавіта ў яе нацыянальным значэнні. Ён дае нам добры прыклад таго, як ашчадна трэба ставіцца да захавання гістарычнай спадчыны свайго народу. Крапатлівая, самаахвярная праца Івана Луцкевіча па збору гістарычных каштоўнасцей прынесла плённыя вынікі, яго зборы і паслужылі для стварэння Беларускага музея ў Базыльянскіх мурach. Адчынены ў 1921 годзе музэй стаў сапраўдным цэнтрам культурнага, навуковага і грамадзкага жыцця беларусаў у Вільні аж да заканчэння другой сусъветнай вайны. Як вядома, у 1946 годзе ён быў зылікіраваны. Большая частка скарбабу трапіла ў літоўскія музэі, архівы, бібліятэкі. Але значная частка рукапіснага аддзелу музея ўсё-такі апынулася ў Беларусі. У пачатку 60-х гадоў зь літоўскіх дзяржаўных архіваў была перададзена частка дакумэнтаў з збораў музея імя Івана Луцкевіча. Гэтыя дакумэнты зараз знаходзяцца

у Цэнтральным дзяржаўным архіве-музеі літаратуры і мастацтва Беларусі і зьяўляюцца найбольшим каштоўным здабыткам. Менавіта вывучэнне іх і дапамагло нам пазнаёміцца з гісторыяй стварэння і дзейнасцю музея.

З пажоўкіх лістоў дакумэнтаў паўстаюць вобразы людзей, якія не шкадавалі ні сілаў, ні сродкаў, ні часу на тое, каб штодзённа працаўца на ніве захавання беларускай гісторыі. Музэй дзейнічаў на грамадzkіх пачатках. Захаваўся список складчыкаў грамадзкага фонду музэя. Сярод іх Францішак Аляхновіч, Вячаслаў і Янка Багдановічы, Эдвард Будзька, Лявон Дубейкоўскі, Вінцук і Франук Грышкевічы, Станіслаў Глякоўскі, Вінцук Гадлеўскі, Вацлаў Іваноўскі, Балеслаў Грабінскі, Язэп Малецкі, Фабіян Ярэміч, Міхась Машара, Янка Пазыняк, Мар’ян Пецокевіч, Уладзімір Самойла, Пётра Сергіевіч, Адам, Янка і Станіслаў Станкевічы, Рыгор Шырма, Янка Шутовіч, Браніслаў Туронак, Антон Трэпка, Вітаўт Тумаш, Максім Танк, Міхась Тулейка й інш. Усыяго ў сьпісе 122 прозывішчі людзей, хто непасрэдна дапамагаў у арганізацыі і дзейнасці музея.

Сродкі на ўтрыманье музэя дабываліся ў іншымі шляхамі. Музэйная Рада ў складзе старшыні Антона Луцкевіча, кс. Уладзіслава Талочкі, сакратара Рады Уладзіміра Самойлы і Антона Неканда—Трэпкі

ў красавіку 1936 года зьвярнулася зь лістом да нейкай княгіні з просьбай пра ахвяраваныне для музэя. На жаль, захаваўся толькі апошні ліст пісьма і таму адрасат застаўся невядомым. Можна меркаваць, што гэта была Магдалена Радзівіл. Многія з беларускіх дзеячаў, што жылі далёка ад Вільні, стараліся дапамагчы музэю. К. Даашўскі, які заставаўся на той час у Літве, у Коўна пісаў 2. 02.39. А. Луцкевічу: «Дараражэнкі Антон. Мне, як беларусу, дужа цяжка адчуваць, што я тутака ў Літве карыстаюся нармальнімі ўмовамі жыцця і заработка, а ты, які адаеш усе свае сілы і час нашай агульнай культурнай работе, г. зн. музэю, прымушаны цягнуць свае жыцьцё напалову галоднае. Пасылаючи музэю што месяц 400 літаў, думаю, што мы, г. зн. сябры музэю, павінны табе плаціць мінімум хоць 250 літаў у месяц. Мне дужа прыемна хоць гэтым маленъкім ўносам палегчыць становішча музэю. Хочу думыць, што гэтым мая дапамога не скончыцца і наш беларускі асяродак-музэй Івана Луцкевіча яшчэ больш разрасцца». Але разрасціцся яму так і не удалося. У 1939 г. быў арыштаваны яго кіраўнік А. Луцкевіч.

Пераглядаючы сёньня запісы пратаколаў пасяджэнняў Рады Музэя за 1932-1935 гг. бачна, што арганізацыйная яго дзеянасць была наладжана на высокім ўзроўні. Кіраўніцтва было калегіяльным. Найбольш важныя пытанні вырашаліся на пасяджэннях Рады і ўсе яны абавязково запісваліся ў пратаколы. Музэй выдаваў значныя сродкі на набыццё кніг, музэйных экспанатаў, на ўтрыманыне памяшкання. У лістападзе 1932 г., напрыклад, была закуплена фігура Хрыста за 250 зло-

тых, 300 злотых заплачана скульптару ў лютым 1933г. за бюст І.Луцкевіча, што быў устноўлены ў музэі. Такіх запісаў мноства. Напрыклад, даход музэя за 1933 склаў 5 594 зл., а расход—5 570 зл. Гэта значыць, на пачатку 1934 г. у касе было 24 зл.

Мэтодыка захаваныя музэйных матэрыялаў, іх улік таксама можна высока ацэніць. На жаль, не зусім добра была прадумана систэма апісання калекцыі фотаздымкаў. На фота ставіліся інвэнтарныя нумары, а апісаныне выявы рабілася толькі ў кнізе. Сёньня ў нас ёсьць частка фотаздымкаў з музэя, а інвэнтарных кніг няма. Таму зараз мы не можам на іх устанавіць імёны людзей.

Цікава, што Беларускі музэй імя І.Луцкевіча ўваходзіў як поўнамоцны сябра ў склад «Саюза музэяў у Польшчы», які налічваў у 1933 г. 75 установ. Афіцыйны сыліс яго сябраў падцверджае гэты факт. У сылісе Беларускі музэй прадстаўляў Вільню разам з музэямі этнаграфічным і археалагічным пры універсytэце імя С. Баторыя. Можна зрабіць выснову, што ён быў адным з 3-х найбольш значных музэяў тагачаснай Вільні.

Сабраны і ўпарадкаваны коштам вялізарнай працы й ахвяр музэй вельмі мала паслужыў беларускаму народу. Сёньня, калі настаў час новага беларускага адраджэння, трэба было-б падумаваць і аб адраджэнні гэтай нацыянальнай сувятыні. Сумеснымі намаганнянімі цяперашніх віленскіх беларусаў, а таксама беларусаў з Бацкаўшчыны, можна было-б узнавіць музэй у Базыльянскіх мурах. Неабходна выдаць яго інвэнтарныя кнігі. Так была-б прадоўжана справа, распачатая І. Луцкевічам і яго паплечнікамі.

Беларусізацыя

Леанід Лыч

З лёгкай рукі першага сакратара ЦК КП(б)Б В. Кнорына з усіх бакоў пасыпаліся зласлівія артыкулы на беларускую гісторыю і культуру, маючы мэтай адараўца народ ад яго духоўных традыцый. Зьдзіўляе, што такай ганебнай спрабай заняліся і людзі, якія мелі пэўныя заслугі перад сваім народам. Не устаяў ад скасуры паваяваць з надуманай нацдэмамаўшчынай і былы ўдзельнік рэвалюцыйнага руху ў 1905—1906 гг. у Беларусі, адзін з арганізатораў нелегальнага настаўніцкага зезду ў Менскай губэрні ў 1906 г., а з 1928 г. рэктар Камуністычнага універсітэта Беларусі імя У.І.Леніна А.Сянькевіч. У артыкуле пад гучнай палітычнай называй «За ленінскую лінію ў нац-палітыцы» («Полымя», 1930 г. № 11-12 б. 159—175) ён катэгарычна не падзяляе пазыцыю тых предстаўнікоў творчай інтэлігенцыі, якія імкнуцца да нацыянальна-самабытнага ў беларускай культуры, заклапочаныя чысьцінёю беларускай літаратурнай мовы. У іх змаганыні «за самабытнасць беларускай мовы» А.Сянькевіч бачыць ня больш, як «змаганыне з рэвалюцыйнаю пралетарскаю сучаснасцю».¹

Пасыля таго, як сродкі масавай інфармацыі выдалі народу вялікую колькасць фальсифікованых матэ-рыялаў на найбольш нацыянальна съядомную беларускую інтэлігенцыю, надышла пара выйсыці з гэтым пытаннем і на самы высокі ўзровень

афіцыйнай палітыкі. Напэўна-ж верылі, што перадавыя, па-бальшавіцку настроеныя, як тады было модным пісаць, рабочыя і калгасынкі горача падтрымаюць усё, што скажуць партыя і юрад пра «варожую» ідэям Каstryчніцкай рэвалюцыі творчую інтэлігенцыю.

«Важкі ўклад» у вырашэнне нацыянальнага пытання ў Беларусі ўнёс каstryчніцкі (1930) пленум ЦК КП(б)Б. У рэзалюцыі Пленума па дакладу першага сакратара ЦК КП(б)Б К. Рэя даволі падрабязна выкладзена, якую небясьпеку нясуць для беларускага народу вялікарэспубліканскі шавінізм і мясцовы нацыяналізм у гэтым дакумэнце значна пераўбожшана небясьпека апошняга. Нацдэмам адкрыта і катагарычна ставілася ў віні, што яны імкнущы да капиталістычнай рэстаўрацыі, арыентуяцца на фашистскую Польшу, а не пралетарскую Москву, прыкладаюць «усе сілы да таго, каб накіраваць культурнае будаўніцтва БССР па шляху стварэння культуры буржуазнай па сваім зъмесце і нацыянальной па сваёй форме», стаяць «на глебе признання няўхільнасці змагання дзіяюх культур—расейскай і беларускай».²

Добра прыклалі руку да барацьбы з беларусізацыйнай некаторыя вучоныя, асабліва філософы, што найболыш блізка стаялі да партыі, афіцыйнай улады рэспублікі. За гранічна кароткі тэрмін яны ў якасці выканання сацыяльнага

Заканчэнне. (Пачатак у №№ 2-3)

1. Полымя. 1930. № 11—12. б.165.

2. Рэзалюцыі каstryчніцкага пленуму ЦК КП(б)Б Mn., 1930, с.24.

заказу дзяржавы і партыі выдалі вельмі шкодную паводле сваіх вынікаў кнігу,³ у якой у крывым люстэрку былі паказаны многія важныя падзеі, выкліканыя да жыцьця беларусізацыяй. Творчай інтэлігэнцыі ставілася ў віну нават яе імкненне сцвярджаць нацыянальны стыль у літаратуры, тэатральных пастаноўках, жывапісу, скульптуры, музыцы й архітэктуры,⁴ а стаўка музэяў на старажытнасць расцінвалася, як спроба «на зры будаўніцтва сацыялізму, барацьбу з дыктатурай пралетарыяту і рэстаўрацыю капіталізму».⁵

На жаль, упярэдадзень набліжэння трагічнага часу для будучага беларусізацыі не на належным узроўні грамадзянскай і нацыянальнай самасвядомасці заходзілася і пэўная частка мастацкай інтэлігэнцыі. Калі пачаліся небываўшыя па жорсткасці рэпрэсіі, дык вялізарную ролю ў самазыншчэнні творчай інтэлігэнцыі адыгрываў страх быць без віны пакаранаму. У імі захаваныя ўласнага жыцьця, здавалася-б і самыя сумленныя прадстаўнікі мастацкай інтэлігэнцыі, браліся за пяро, каб абылгаць калегу. Гэта было вельмі наруку супрацоўнікам НКУСа. Паасобныя аўтары ўжо ў 1927 г. у сваіх артыкулах заклікалі да бяз্বітасной барацьбы з «нацдэмамі», «нацыяналістамі», канкрэтна называючы іх прозывішчы. Адным зь першых трапіў у такую варожую для Савецкай дзяржавы катэгорыю людзей пісьменык А.Вольны. Але ўціхлі паклёпы на яго, і ён

3. «Навука» на службе нацдэмамускай конрэвалюцыі. Мн., 1931.

4. Тамсама. 6.35.

5. Тамсама 6.238.

сам прыняўшы граміць на старонках друку «нацыяналістай», «нацдэмамаў».

Ахвяраю паклёпу ў сваім-же асяродзідзі стаў пісьменык М.Зарэцкі, якога на адкрытым сходзе ячэйкі КП(б)Б Белдзяржвыдавецтва 6-га сінення 1929 г. выключылі з партыі, называўшы прадстаўніком і пралагандыстам нацыянал-дэмакратычных і шавіністычных поглядаў. Сярод тых, хто вельмі горача абуряўся дзеяйнасцю М.Зарэцкага, быў і М.Чарот. На гэтым-же сходзе добра перапала і А.Дудара за прапаганду ўдзельнікаў самабытнасці Беларусі. У лютым 1930 г. па ініцыятыве паэта А.Александровіча камуністычная фракцыя сакратарыяту Беларускай асацыяцыі пралетарскіх пісьменнікаў разглядала і сурова асудзіла паводзіны ўжо высланага зі Беларусі А.Дудара за, як сказана ў пастанове, «антисавецкі ўчынак»: напісаныне верша «Пасеклі наш край». Пастанова заканчвалася словамі: «Камфракцыя сакратарыяту БелАПР заклікае пісьменніцкую і ўсю пралетарскую грамадзкасць даць як съед пад руках контррэвалюцыйным элемэнтам, якія ў сваім азлабленні зарываюцца надта далёка».⁶

І шмат каму сапраўды далі як съед па руках. Неўзабаве ў стан агентаў міжнароднай буржуазіі, контррэвалюцыянеру і нацыянал-дэмакрату загнаглі пісьменнікі А.Бабарэку, Я.Пушчу, У.Дубоўку. Менавіта такімі варожымі элемэнтамі яны значыліся ў рэзалюцыі агульнага сходу творчага аб'яднання беларускіх пісьменнікаў «Узвышша» ад 30 лістапада 1930 г., якую падпісалі М.Лужанін, Т.Кляшторны, С.Дарожны, К.Чорны, К.Кра-

6. Чырвоная зымена. 1930, 11 лютага.

піва, А.Мрый, З. Бядуля, П.Глебка, Л.Калюга. У часопісе «Узвышша» (1929, № 9—10) яна была надрукавана пад загалоўкам «Патрабуем жорсткай кары агентам міжнароднай буржуазіі ў Савецкай Беларусі — беларускім контэррэвалюцыйным нацыянал-дэмакратам». Ахарактрызаўшы шкодную сутнасць беларускага нацдэмакратызму, аўтары рэзалюцыі адкрыта заяўляюць, што, дзяякуючы стараньням былых лідэраў «Узвышша» Бабарэкі, Пушчы, Дубоўкі, ён пранік і ў гэтае літаратурнае згуртаваннне. «Мы вітаем, —заяўлялася ў рэзалюцыі сходу, — дбайнага вартайніка рэвалюцыі — АДПУ, які выкрыў контэррэвалюцыйную нацдэмакратскую арганізацыю. Мы патрабуем самай суровай кары tym, хто імкнуўся адараўаць БССР ад сусъветнай бацькаўшчыны пралетаряту — СССР, хто сваёй агіднай зрадніцкай дзеяніасцю падрываў сацыялістычнае будаўніцтва і хто, будучы лёкаем сусъветнае буржуазіі і польскага фашизму ў прыватнасці, імкнуўся аднавіць капіталістычны лад і крывы рабочых і сялян заліц агонь Вялікага Кастрычніка, зруйнаваць вынікі сацыялістычнага будаўніцтва ў Савецкай Беларусі».⁷

Вось такі суровы прысуд далі сваім сябрам па піару ўдзельнікі агульнага сходу «Узвышша». На шчасьце, час для нанясення такой цяжкай кары, як праслі ў рэзалюцыі, яшчэ не надышоў. Усё гораша, што наканавана было зьведаць беларусізацыі ўсе прыхільнікам, заставалася наперадзе. Але кожны разумее, што падзеі развіваліца менавіта ў гэтым напрамку. Калізі ў асяродзьдзі мастацай і навуковай інтэлігенцыі абвастрыліся.

7. Узвышша. 1928. № 9—10. б. 167.

Існавалі й іншыя перашкоды і цяжкасці на шляху беларусізацыі, якія даводзіліся пераадольваць праз вялікія намаганні. Тут можна ўказаць на даволі значную тэрытарыяльную стракатасць лексікі і фанэтыкі беларускай мовы, адсутнасць уніфікованай беларускай літаратурнай мовы, уніфікованай тэхнічнай, палітычнай, юрыдычнай, педагогічнай, мэдыцынскай тэрміналёгіі. З прычыны ўсяго гэтага ўкараненне беларускай мовы ў грамадзкае жыццё распаблікі адбываўся значна цяжэй, чым яўрэйскай і польскай, паколькі апошня дзяўне зьяўляліся добра ўніфікованымі, мелі багатую практику абслугоўвання розных сфер дзейнасці чалавека.

І калі ў такіх неспрыяльных умовах беларусізацыя ўсё-ж выйшла на даволі высокі рубеж, дык толькі таму, што сам народ паверыў у свае сілы, нястрымна пацягнуўся да гістарычных карэнняў і духоўнай спадчыны, праявіў жаданне да свайго нацыянальна-культурнага адраджэння. Пэрыяд 20-х гадоў — гэта пэрыяд сапраўднага, беларускага Рэнэансу. На жаль, ён аказаўся вельмі кароткім па часе. Беларусізацыю, як і шмат якіх іншых прагрэсіўных пачынальняў, задушылі сталінска-яжоўска-бэрыйскія рэпресіі 30-х гадоў. Яны прычынілі такую велізарную шкоду беларускаму нацыянальному адраджэнню, што мы яшчэ па сёньняшні дзень не ў стане забясьпечыць усе неабходныя ўмовы для нармальнага раззвіцця беларускага народа, спыніць шкодны і балочны пракэс адмірання роднай мовы. Як палепшыць сітуацыю, нам можа дапамагчы вывучэнне беларусізацыі ў пэрыяд яе сапраўднага росквіту.

Дзёскас і Блізкае

Пачатак

Міхась Белямук

Паведамленыне, што трэба неадкладна зъявіца ў эміграцыйнае бюро, мянне ўстрывожала. Я пайшоў да Дэмара, каб парадзіца зь ім. Аказалася, што ён быў праінфармаваны, што эміграцыйная працаунікі правяраюць ашурансы, высыланыя праз ЗУДК. Я запэўніў Дэмара, што юсю віну вазмуху на сябе, ня глядзячы, што мне пагражае дэпартатцыя. Той з свайго боку прыабяцаў бараніць мянне ад дэпартатцы. Падчас нашае размовы зайшоў у кабінет Васіль Валянскі, Старышыня Украінскага Злучанага Камітэту. Дэмар паведаміў яму, што мянне выклікаюць у эміграцыйнае бюро. Пачалася дыскусія, ці пажадана Валянскаму ісьці са мной як перакладчыку ці не. Запрасілі Яна Тарнаўскага, дырэктара украінскага банку. Вырашылі, што лепей будзе, калі я пайду адзін, але спашлося, што знаёмы з Валянскім і Тарнаўскім. Я запытаў, ці варта паведаміць, што я знаёмы з др. Ф.Грушэўскім, рэдактарам газеты «Словэнскія новіны». Усе выказалі адабрэнныя і адзначылі, што знаёмыства з Грушэўскім ёсьць важная справа, бо ён сябреу з Андрыкам, сябрам рэдкалегіі газеты «Кліўленд Прэс». Я, падбадзёраны, прамовіў, што меў нагоду асабіста пазнаёміцца з Андрыкам некалькі тыдняў надзад. Што да Андрыка, раздзілі мне на допытах не ўспамінаць пра знаёмыства, бо ў выпадку дэпартатцы ён змог бы больш эфектыўна

праз прэсу бараніць мянне.

Раніцой пайшоў ў эміграцыйнае бюро. Калі ўвайшоў і назваў сваё прозывіща, сказали зачакаць. Пазней запыталі, якія мовы ведаю. Я адказаў, што апрача беларускай ведаю ўкраінскую, польскую, расейскую, разумею чэшскую, славацкую, німецкую. Пасьля нейкага часу прыйшла асоба і загаварыла па-польску. Яна хацела праверыць, як добра валодаю я польскай мовай.

Паклікалі мянне ў пакой, дзе засталом сядзелі мужчына і жанчына. Пачалі распытаць мянне, дзе працуе, колькі зарабляю, як праводжу час. Мой субяседнік Ян быў перакладчыкам. Пасьля гэтыхроспытаў абжыцьці задалі пытаныне, хто такі Янка Раковіч, якому я выслалі запросіны. Я сказаў, што пазнаёміміся з Янкам у 1947 г., у беларускім лягеры, у якім была гімназія Янкі Купалы. Былі мы ў адной класе. Належылі да скаўтаў, я быў сцяжным, Янка звязавым (Гл. 6.41). Гімназія і скаўтынг спрыяваліся, што мы пася бравалі і, прыехаўшы ў Кліўленд, вырашыў дапамагчы Я.Раковічу пераехаць у ЗША. Я выслаў яму запросіны. Зацікаўліся, ці толькі Я.Раковічу я выслаў запросіны. Я не ведаў, як на гэтае пытаныне адказаць, мой перакладчык парадзіў нічога не ўтаяваць. Я сказаў, што выслаў больш запросінаў, калі 20-ці. На запытаныне, хто гэтыя запросіны падпісваў, адказаў, што гэта рабіў я

сам. Тады мяне запыталі, дзе гэтыя асобы будуць жыць і працаўцаць. Я сказаў, што многія з іх знайдуць землякоў, з ліку старой эміграцыі, якія прымуць на пару дзён, пакуль знайдзеца кватэра. Прывёў, як прыклад сям'ю а.Лічко. Адносна працы справа цяжэйшая, але не безнадзейная, у любым месцы будуць з ахвотай працаўцаць. А прахарчаваща мы адзін аднаму будзем дапамагаць. Мужчына запыталаў, ці ўсе 20 запросінаў выпаўніў я так, як запросіны Я.Раковіч? Я адказаў, што ўсе яны выпаўненыя адноўліваю. Мужчына асьведчыў, што я парушыў закон, бо падаў фальшывыя інфармацыі адносна закватэраваныня і працы, дзеля гэтага падлягаю дэпартаты ў Нямеччыну. Я анямеў на нейкі час. Але потым, калі прыйшоў у сябе сказаў, што ніякага прыступства я не зрабіў.«Кожная нацыя нальнасць мае камітэты дапамогі сваім людзям у Нямеччыне. Няма толькі беларускага камітэту ў ЗША, бо наших людзей запісалі расейцамі, калі яны прыязджалі ў Амэрыку. Камітэт, які ўзначальвае Баранава дапамагае толькі расейцам, а мы не расейцы, не белагвардзейцы, мы беларусы, асобая нацыянальнасць. Мы маем сваю мову, культуру. Дапамагаць людзям не ёсьць крымінальнае злачыства. Калі б у Кліўлендзе была арганізацыя дапамогі беларусам, я запросіны не падлісваў, а перадаў бы прозывішчы людзей ёй, каб разшукалі спонсараў. Такой арганізацыі, наколькі мне вядома, у Кліўлендзе няма. Так што вы маецце права мяне дэпартаваць за маю гуманную дапамогу».

Падчас майі прамовы ў пакой увайшоў сталага веку мужчына. Калі я скончыў, задаў мне некалькі

пытаўніцяў адносна беларускай старой эміграцыі, аб колькасці беларусаў у Нямеччыне, аб беларускім скаўтынгу. Стараўся на ягоныя пытанні адказаць коратка. Прыймеціў яго зацікавіў беларускі скаўтынг, і я больш падрабязна рассказаў яго гісторыю. Калі скончыў, ён падыйшоў да мяне і, вітаючыся па-скаўтку, сказаў: «Я стары скаўт і мяне цешыць, што ты, прыехаўши, хочаш зьберагчы скаўтку салідарнасць».

Мяне адвялі ў асобы пакой, паведамілі, каб пачакаў, а калі заклікалі зноў, пажылога мужчыны не было. Адразу запыталі, хто мяне ўважаў апрача Дэмару ведае. Я называў прозывішчы Валянскага, Тарнаўскага і Грушэўскага. Пасля таго, як яны пачулі прозывішча Грушэўскага, пацікавіліся, ці ян ён зьяўляецца рэдактарам славацкай газэты. Я адказаў, што так. Жанчына паглядзела ў тэлефанічную кніжку і пазваніла. Гаварыла па-ангельску. Я разумеў, што яна размаўляе з Грушэўскім, бо некалькі разоў чуў: «Доктар Грушэўскі». Гаварыла жанчына доўга, сваю размову пераказала потым мужчыне, зь якім разам выйшлі з пакою. Я зноў застаўся адзін. Нарэшце, увайшоў мужчына і сказаў: «Да канца 1950 г. ты не маеш права быць спонсарам. Але высланія ашурансы, у тым ліку і Раковічу, эміграцыйнае бюро ліквідаваць не стане».

Я ішоў дамоў у радасна-сумным настроі. Цешыўся, што застаўся ў Амэрыцы і мае сябры таксама эмігруць сюды прыехаць. Але цяжка было на сэрцы ад таго, што мne заўбаранілі быць спонсарам. Ведаў, што сярод старой эміграцыі спонсараў цяжка будзе знайсці, бо камуністычныя прыхільнікі і працягскія паплечнікі з а.Капанадзі пра-

водзілі антыбеларускую агітацию.

Я яшчэ ня ведаў, што адхіленню дыцызі аб дэпартыі, я ававязаны др.Ф.Грушэўскаму. Маё знаёмства зь ім адбылося дзякуючы Старшыні Рады БНР М.Абрамчыку. 9. 02. 1950 г. ён прыехаў у Кліўленд і закватраўваўася ў мяне. На наступны дзень мы паехалі ў славацкі манастыр бэнедыктынаў сустэрэца з Ф.Грушэў скім. Абат Тэадор Койіс зладзіў прыняцьцё. Падчас яго паступіла працаваў аўтапрацоўніцтве.

У панядзелак, 13-га лютага, дзякуючы Грушэўскаму адбылося спаканье з Т.Андрыхам. Калі жанчына з эміграцыйнага бюро размаўляла па тэлефону з Грушэўскім, у яго кабінете прыпадкова зайшоў абат Тэадор і даведаўся аб маіх праблемах. Яны вырашылі, даць гарантыв, што манастыр заапякуеца прыбыўшымі, калі я імі не змагу заапекавацца. Гэтая гарантывя і ўзьдзеяла на дыцызі эміграцыйных урадаўцаў.

Група скаутаў Шостага сцягу. 1949 г.

У амэрыканскай акупацыйнай зоне Нямеччыны беларуская моладзь арганізавала скаутынг. Паўстала 6 хлапецкіх сцягаў і дзяўчын. Сцяягі аб'ядналіся у штандар «Баварыя». Найбольшым быў спачатку Першы сцяяг, пазней Шосты, які налічваў каля 150 асобаў.

Беларусы! Наша Маці—Краіна!
Ты нас мноціх зрабіла людзей.
Не загінулі мы і на згіненем,—
Пакуль Ты нас наперад вядзеш!

Пастаім за Цябе, як аслікі,
Наши сэрцы палаюць агнём,
Дружна, мужна за лёс свой
расцывілы
Супроть Чорнае Моцы мы йдзём.

Шосты сцяяг складаўся зь звязаў малодых і старэйшын скаутаў, звязу скautак, грамадаў пралесак і ваучаніцтваў. Звяз дзяяліўся на дружыны, у якіх было ад 7-мі да 10 асобаў. Гімнам стаў верш Н.Арсеневай «Беларусы! наша маці—краіна», музыку да якога напісаў кампазытар М.Куліковіч.

Не шкада нам жыцця маладога,
Нé шкада нам гарачай крыўі,
Абы толькі праменай дарогай
Крочыу горда народ наш жывы!

Прысягаем Табе мы сягоння,
Што пакуль хоць адзін з нас
жыве,
Нашай славнай Крывіцкай пагоні
Мы на зганьбім, мы уславім яе!

РДНІАС СЛОВА

Парад душ Масей Сяднёў

Нядзеля. Добрая, сонечная погода. Зіма была хоць і кароткая і цёплая, яе, можна сказаць, і зусім ня было, але ўсё-такі яна доўга тримала чалавека ў ягоным закрытым жыўлі. І вось сёньня, у першы дзень вясны, рушилі людзі ў парк, вынеслы свае душы на прывольле, вызвалілі іх з клеткі, у якой іх доўга трымалі, — снуюць туды і сюды. Глядзіш — быццам гэта вялікі парад душ, кожны вынес свою любімую на съвет Божы, як-бы на паказ іншым. Але пры сустрэчы кінуўшы кідкі погляд адна на адну, гэтыя душы разыходзяцца, кожны яшчэ трymае свою

ў насыцярожанасьці, не дае адгук-нуща сустрэчай душы, сказаць ёй: «Добры дзэні!» Ну, і тая сустрэчная душа, канешне, таксама не расслабілася—пайшла сваёй дарогай. А, ідуучы-ж на гэты парад душ, кожная хіба-ж хацела сустрэцца, разгаварыцца, а можа і палюбіць адна аднouю. Дык не заціснутая ў маленъкім вузялку, душа тая ня можа расслабіцца, адпусціцца.

Што-ж не пушчае яе быць душой? Гордасьць? Усьведамленыне сваёй вышэйшасьці?

Але німа вышэйших душ, ёсьць толькі нізкія.

Мова

Падчас майго выступлення на сходзе літаратурнай супалкі «Крыніца» пры газэце «Чырвоная зымена» нехта запытаўся ў мене, як і чаму ў далечыні ад радзімы я зьябrog родную мову. Я тады ня даў колкі-небудзь выразнага адказу на гэтае пытанніе. Вяртаючыся думкай да яго, я прыйшоў да досыць на першы пагляд парадаксальнай высновы, а мэнавіта: беларускую мову (наколькі я ведаю яе) я захаваў, зльярог дзяякоўчы таму сумнаму факту, што амаль паўстагодзідзя я ня жыў на радзіме і ня быў такім чынам падуладны працэсу асыміляцыі, працэсу дэнацияналізаціі, які адбываўся й адбываецца цяпер ў Беларусі, і які ахапіў усе слай грамадзтва, у tym ліку—і можа найбольш — інтэлігэнцыю. Я, так— бы

сказаць, вывез з сабою беларускую мову ў ейнай «чысьціні», яшчэ не сапаваную, такой, якія я вывучыў яе ў школе, успрыняў ад наших клясікаў, пазнаў інтуітыўна. З такой закансэрваванай, зберажонай мовай я і жыў увесі час, ёю карыстаўся, на ёй пісаў, яна была ў мене адзіным сродкам выяўленчыні сябе. У мене не было спакусы паддавацца ўплыву близкай мовы, спакусы, якая заўсёды цяжкіц над беларускім паштам і пісьменнікам. Жывучы вонкіх Бацькаўшчыны, быў я пазбаўлены моўнай стыхіі, што, канешне-ж, не ўзбагачала мае мовы, але затое быў я свабодны ад пабочнага ўплыву і ўчэпіста трymаўся з сваю, вывезеную мову, як за тое адзінае, што засталося ў мене ад духоўнай спадчыны майго народу.

Святлана Белая
«Я, бальны, бесскрыдлаты паэт...»

Гэта была не скарга. І не
трызьненъне яго гарачай галавы. То
крычала змучаная душа Максіма.

Ты ночкоу каляднай варажыла
І ў воду воск напоўправідны
ліла,
Цікавячы, што выхадзіла мне:
Курганчык.. белы крыйк.. так,
магіла!
У гэты рок я буду ўжо ў труне...

Адам Ягоравіч знайшоў гэты верш выпадкова: вечарам ён зайшоў у пакой сына, каб даведацца аб яго стане. Максім у той момант спаў. Каля ложка на падлозе вяліуся скамечаны ліст паперы. Адам Ягоравіч падніў яго, раззвярнуў... і ўсё зразумеў. Сын пісаў гэтыя радкі ў кароткую хвіліну адлігі хваробы, якая, здавалася, ніколі не адступіць. Яго запаленые лёгкіх стала выпрабаваным для ўсіх. Максім, змучаны высокай тэмпературай і кашлем, які не даваў спаць ні яму, ні сям'і, адчувалася, быў на апошній мяжы адчюю. Арганізм, перамораны штоночнай працаю, тугую, па Бацькаўшчыне, адзіноцтвам ня мог больш спрачацца з хваробаю. А тая з кожным днём набірала ўсё большую ўладу над яго кволымі лёгкімі.

—Галоўныя лекі,— казаў сусед

лекар Бібікаў, — добрае харчаваныне і спакой. Так проста і так складана. Купляць у святочны дні на Мытнім двары мёд, малако, масла, мяса было для сям'і Багдановічаў вар'яцтвам. Цэны ў пачатку 1913 г. падскочылі з надыхом калідаў, як ніколі. За збанок малака прасілі 20 капеек, за фунт масла — 60, за дзюжыну яек — 33 капеекі. Для сям'і Багдановічаў, у якой на той час было 8 асобаў і ў якой працаўаў толькі бацька, — гэта было ні па кішэні. Грошай ледзь хапала на самае неабходнае. Да таго-ж фінансавай дапамогі патрабаваў і сын Лёва, які вычыўся на фізыка-матэматычным факультэце Маскоўскага ўніверсітэта.

Адам Ягоравіч перачытаў верш. У памяці ўспілло, як за некалькі дзён памёр ад сухотаў старышы сын Вадзім. А такі-ж моцны і здаровы быў ён ў дзяцінстве, хто-б мог падумаць! Вадзім вясёлы, рухавы, жывавы, быццам-бы ртуць. А Максіма маці звала мямялій, таму што ён ледзь што—усё хныкаў. Зы ім таму ніхто з дзяцей сябраваць не хацеў. А можа малая не прызнавалі яго зусім па іншай прычыне? Маленькая асобы чамусьці не даруюць тым, хто не такі, як яны, хто вылучаецца зь іх агульной кагорты. У дзяцінстве

Максім менавіта такім незразумелым для іншых дзяцей і здаваўся. У той час талент яго драмаў. Дарослыя аб ім не здагадваліся, і толькі чистыя дзіцячыя душы тую нявытлумачаную для іх адметнасьць Максіма адчуvalі добра.

Праўда, потым ён быццам-бы перарос саю замкнёнасьць. Хлапца, здавалася-б, падмянілі. Ён стаў такі спрытны, вясёлы. Крышачку спакайнейши за равеснікаў, але ўсё роўна душа любой кампаніі. А чытаяў ён так шмат, што зь ім сябравалі і старэйшия. Калі ў час вучобы ў ніжагородскай гімназіі началася мітынгі гімназыстаў, ён стаў у клясе арганізаторам ўсіх сходак і нават лідэрам анархісткай групы. Прыклад, пэўна, падаваў Вадзім, кіраўнік младзі. Ён належала да партыі эсераў, шмат чытаяў забароненай літаратуры, быў цудоўны прамоўца. Максім-жа па гімназысцкай канстытуцыі ня меў права ўдзельнічаць у сходах, на якіх зъбраўліся старэйшия. Але-ж яму надта хацелася не адставаць ад Вадзіма. Таму аднойчы ён, зъявіўшися на чарговую сходку, закаціў прамову аб супрацоўніцтве ѹ единасці ўсіх гімназыстаў. Але раззлаваныя слухачы сцягнулі яго з стала, на якім ён пальміяна прызываў да брацтва, і выштурхнулі за дзверы. Толькі Максім не супакоіўся. Разам зь сябрам Крыловым, ня без узделу братоў Вадзіма і Лёвы, ён стаў саудзельнікам выбуху ў гімназіі. Пад лесьвіцу была падкладзена самадзеяная бомба, якая аднак пры выбуху нікіх пашкоджаньняў, акрамя разьбітых шыбаў, не прынесла. Але паліцыя зацікаўлілася той справай і начала дасьледваньне. Хутка высьветлілася, што за некалькі хвілінаў да выбуху

зы месца здарэньня ўцякаў гімназыст Дз. Крылоў. Таксама стала вядома, што да вобышку ў яго на кватэры пабываў М.Багдановіч, які, пэўна, хацеў схаваць съяды, але не паспяў. Некаторыя доказы засталіся. І Максіма таксама абвінавацілі ў прыналежнасці да выбуху. На щасціце, справу пала-годзілі хутка, хаці і не абыўшліся без выбліку бацькі да дырэктара. Максім, як і належыла анархісту, трymаўся на дапросе съмелы і даволі развязна. Увесе час спра- чаўся з пэдагагічным камітэтам. Свой удзел у падрыхтоўцы выбуху адмаўляў і стараўся выратаваць сябра. Ня гледзячи на тое, што тон яго адказаў быў рэзкім і не спада- баўся многім выкладчыкам, справа выйшла за съцены гімназыі.

Толькі пэрыяд бурнай рэвалю- цыйнай дзейнасьці хутка прайшоў. Разам зь ім зьнікла і Максімава бестурботная вясёласьць. Засталася толькі ўсымешлівасць і незвычайная натхнёнасьць твара.

Гімназыст М. Багдановіч. Яраслаўль.

Вось і зараз Максім съпіць, а слабая крышку сумная ўсьмешка грае на яго неспакойных, напруженых губах.

Ад яе Адаму Ягоравічу нешта павярнулася ў сэрцы.

—Нічога сынку. Усё будзе добра. Ты-ж у мяне такі моцны духам, як і твая высакародная мэта,—ціха прамову ён. І, быццам-бы ў адказ, пачуў стогн Максіма. Цяжкі, працяглы. Нібы нешта разьдзіралася ў ягоных грудзях.

За Волгу сядала пурпуроае сонца. Белыя съцены пакоя сталі ружковымі. А коўдра, якая ўкрывала Максіма, — чырвонай. Здавалася, што ён ляжаў у крывавай рагы. Раптам на твары хворага загарэліся два агеньчыкі — гарачыя і такія съветлья Максімавы очы.

—Як добра, што ты тут,—сказаі яны бацьку і пасправабалі ўсьміхнуцца. Але замест усьмешкі выбухнуў кашаль. Калі ён сціх, Максім ледзь чутна папрасіў ліст паперы і канверт.

—Навошта? Ты-ж не маленькі і ведаеш, што лекар забараніў табе пісаць.

—Гэта ты забараняеш, а лекар казаў толькі пра спакой.—Голос у Максіма быў жаласны і танюткі. Але очы, цёмныя сумныя очы, глядзелі непахісна.

—Пакуль ёсць сілы, хачу напісаць пісмо ў рэдакцыю «Нашай Нівы». Трэба падзякаваць Ластоўскаму за паштоўку і клопаты аб зборнічку.

Адам Ягоравіч разумеў, што сыну зараз ні чытаць, ні пісаць нельга. Але пярэчыць хворому і нерваваць яго не хацеў. Мойчукі прынёс ліст паперы і ціха выйшаў.

Максім напісаў некалькі слоў і

праглядзеў напісаное. Літары хісталіся ў розныя бакі. Зусім не яго почырк. Але што паробіш, калі рука так аслабла.

«Што да выданьня кніжкі,—працягваў ён,—дык бачу, што яно спыняеща галоўным чынам праз недахват гроши, але ніяк не прыдумаю, як Вам дапамагчы. Сам я не зарабляю, у бацькі прасіць, дык ён многа даць не можа, бо жыве ад 20-га да 20-га, да таго-ж і вінен шмат каму. Але вось што: калі я ачуняю, дык пасправую заняць пад кніжку ў розных сваіх знаёмых гроши. Знаўцыца, прадасца колькі сот экзэмпляраў яе, вы мне надашлёце тыя гроши. Другое, Вы мне ня шліце аўтарскіх экзэмпляраў, я іх куплю і куплю шмат.

Калі вам твая займы здадуцца прыдатнымі, дык напішыце мне.

Максім.»

Ён ўжо скончыў ліст, калі ўспомніў пра верш, які сплохаваў бацьку. Падумаўшы, зрабіў прыпіску: «*R.S. Я напісаў колькі новых вершаў. Ачуняю—надышлю.*» Паклаў пісмо ў канверт, напісаў адрес рэдакцыі «Нашай Нівы» і раптам, нібы маланка, пранелася думка: ён-жа можа сабраць гроши, адкладаючи дзякло за артыкулы. Некалькі яго засцемак ўжо друкавалася ў грамадзка-палітычнай, літаратурнай газэце «Голос», і ён ведаў, колькі можна атрымаць нават за невялічкі артыкул.

ГОЛОСЪ

СТАВРОПОЛЬСКАЯ ГАЗЕТА, ИДУЩАЯ ВЪ ФРІЗАХЪ
Н. П. ДРУЖИНОВЪ и Н. Ф. НЕФЕДОВЪ

Тое што, Максім вырашыў супрацоўніцаў з гэтай яраслаўскай газетай, дзіўнага нічога не было. Яна лічылася адной з самых дэмакратычных і прэстыжных выданняў у Яраслаўскай губерні. Яе выдаўцом быў пляменнік паэта Мікалая Някрасава—Канстантын Някрасаў. На гледзячы на дваранскае паходжаньне, за свае погляды слыў у горадзе лібералам. Быў ён аматарам літаратуры і душэўным чалавекам. Усю маёмасць, якая засталася яму ў спадчыну пасля съмерці маці, Някрасаў пусціў на выдавецтва: добрую, але дарагую і зусім недаходную ў камэрцыі справу. Галоўным рэдактарам газэты запрасіў вядомага ў горадзе журналіста М. Дружыніна. Той, хаця і належала да кадэцкай партыі, па перакананью быў дэмакратам і мог прапусціць у нумар матэрыялы, якія моцна перахісталі ўлева супроць кадэтаў. Часамі, пад яго кіраўніцтвам у «Голосе» праходзілі артыкулы, якія пярэчылі ліберальnamу напрамку газэты. Таму цэнзар неаднайчы штрафаваў газэту на нямалую суму.

Сам рэдактар арыштоўваўся, але кірунку «Голоса» не мяньяў.

Супрацоўнікамі газэты былі журналісты, якія раней працавалі ў вядомых расейскіх выданнях: «Северный край», «Речь», «Вестник». Многія з іх за свою дзейнасць і ўдзел за пасядзелі за кратамі, некаторыя пабывалі ў ссылцы. У «Голос» іх прыцягніў дэмакратычны ўхіл газэты.

Канстантын Някрасаў друкаваўся толькі газэту, але і кнігі, мастакі часопіс «Софія», шыкоўныя альбомы вершаў. Але выдавецкая дзейнасць прыносіла яму толькі

страты. Таму ў 1915 годзе ён прадаў газэту супрацоўнікам «Голоса», а сам пераехаў у Москву, куды і перанёс сваё выдавецтва. (У ім, між іншым, і выйшлі брашуры Максіма «Червонная Русь», «Братья -чехи»).

Максіму ўспомніўся яго першы прыход у газэту. Ён толькі што паступіў у Дзямідаўскі юрыдычны ліцэй і пад уражаннем падзеі, якія адбываліся ў яго Alma mater, напісаў невялічкую нататку.

...Стаяла позняня восень 1911 года. З раніцы крапіў дождж. Максім ужо некалькі разоў абышоў вялікі двухпаварховы будынак па Духаўскай вуліцы і ня мог рашицца ўвайсці ў сярэдзіну. Нарэшце, ён адчыніў дубовыя дзвіверы, і апынуўся ў цішыні. У рэдакцыі нікога не было. Хацеў ужо вяртацца, але нечакана заўважыў яшчэ дзвіверы. Пагрукаў і пачаў: «Уваходзьце»

у кабінцы сядзеў малады мужчына, даволі прывабны тварам, з шчырай усмешкай сініх вачый. Апрануты быў густоўна, але шырокія, грубыя далоні выдавалі сялянскіе паходжаньне. Ён з цікавасцю глядзеў на маладога чалавека ў вільготным ад восеніскага лёгкага дажджу плашчы, з-пад якога выглядала новенькая ліцэйская тужурка з бліскучымі гузікамі.

— Серж Кан, — чамусці сваім псеўданімам называўся журналіст.— Чым магу быць карысным?

Применна гаворка, шчыраў ўсімешка схілялі да размовы. Максім праста без усялякай сарамлівасці расказаў Сяржуку, што ён студэнт Дзямідаўскага ліцэю, захапляеца літаратурай. Піша вершы, апавяданні. І хацей-бы супрацоўніцаў з газэтай.

—Цудоўна,— адказаў Каныгін.— Маладыя людзі, здольныя да літаратуры, нам патрэбныя. Можа Вы што-небудзь прынеслі з сабою сέньня? Разам-бы і праглядзелі.

Максім працягнуў ліст палеры, сьпісаны дробнымі літарамі. Гэта была невялічкая нататка пра ліцэй. Сяржук прафэсыйна хутка прачытаў яе і падбадзёрыў Максіма, які крышку хвалаўся.

—Вельмі добра напісаная. Думаю, што рэдактар хутка надрукаве Ваш матэрыял. Ён павінен прыйсці пазней. Гэта я сέньня съпяшаюся дахаты дык рана прыйшоў на працу. Астатнія зьявяца пра гадзіну—дзьве. Вы можаце пачакаць іх. А лепш, прыходзьце да мяне на наступным тыдні. І авабязкова прынясіце свае апавяданні.

Праз некалькі дзён, 26 кастрычніка 1911 года ў газэце «Голос» на трэція бачынцы зьявілася невялічкая нататка Максіма Багдановіча «У ліцэі». Як і большасць хранікальных зацемак, што зъмішчаліся ў газэце, яна была без подпісу. Але Максім быў задаволены. На наступным тыдні ён зноў прыйшоў у рэдакцыю. Кан сустрэў яго, як добрага змаёмага. Ён усяго на 13 гадоў быў старэйшы за Максіма, але розніца ва ўзросце не стала першкодна для іх сяброўства.

—А ты ведаеш,— неяк успамінаючы іх першую сустречу, сказаў Каныгін, — я таксама не адразу рагышыўся прыйсці ў рэдакцыю «Голоса», хача ўжо і друкаваўся ў газэце «Северны край». Дапамог выпадак. Знаёмы патаемна ад мяне аднёс мой фэльётон у рэдакцыю. А калі яго надрукавалі, прымусіў пайсьці на размову з рэдактарам. Той ужо недзе чуў маё імя і жадаў

пазнаёміца. Пасьля сустрэчы Дружынін праланаваў застасца мне ў газэце. З тых пор я і працу тут. Думаю, і ты зь цягам часу зможаш знайсці працу ў «Голосе». Таленавіты ты, браце, ды і працаунік вялікі. Адчуваеца, ты штодзень займаешся літаратурнай працай. А я, братак, зарас яе закінуў, часу зусім няма. Хаця раней часта ў часопісах друкаваліся мае апавяданні.

—Вось таму я і не хачу быць прафэсыйным журналістам. І мой вам, Сяржук, савет: кінцце газэту, яна зьніліць вас, а ў белетрыстыцы вы знойдзецце славу.

—Не, Максім, не змагу я так прости разывітца з газэтай. Звыкся так, што і нялёткі журналісці хлеб мне ў радасць. А па-другое, дзе я яшчэ знайду іншы, звязаны з літаратурнай дзейнасцю кавалак хлеба? Буду працаўца, пакуль хопіць моцы. А табе раю: будуць паробныя гроши, прыходзь у рэдакцыю. Тут ты заўсёды зможаш падзарабіць пару рублёў на свае патрэбы.

Максім успомніў савет Кана і на душы стала весялей. Нейкая цёплая хвала распльывалася па целу. Трэба, не марудзячы, браца за працу. Аб чым толькі напісаць у газэту? Зрабіць рэцэнзію на новую кніжку або....

Думакаць далей ўжо не хапіла моцы. Нібы вычарпаўшы ўсе сілы, апусціціся веі. Пачаўся кашаль. Усё паплыло перад вачымі. Зноў падымаяўся жар.

Рэдкая для зімы такая яркая зараніца дагарала ў марозным небе.

ЧАРНОБІЛЬСКІ ШЛЯХ

Чарнобиль: спроба аналізу ситуації

Ірина Кісялёва

Рэспубліка рыхтавалася да змагання за новы ўраджай. Арапліся забруджаныя землі, разам з пылам механізатары ўдыхалі радыенукліды, з бруднай адзежай іх прыносялі ў свой дом, сваім дзеям. На забруджаных палетках пасьвіліся стакі, і вечарам каровы прыносялі забруджанае радыенуклідамі (у пароўнанні з дараварыйным узроўнем болей чым у 10 тысяч разоў) малако.

А мы, жыхары? Мы ўсе карысталіся нейкімі неафіцыйнымі урыўкамі інфармацыі: ці мажліва купляць школаўскія агуркі, пухавічскую парэчку? А журавіны або дурніцы, якія растуць на тарфяніку? (Яны съхільны актыўна назапашваць радыяцыю).

Ужо восеньню 1986 г. мы даведаліся аб грашовых даплатах, якія адразу сталі называць «грабавымі». Даплаты (15 рублёў), распартумачылі нам, выдающа насељніцтву на палепшаныне харчавання, вітаміны і вялікі грэх называюць іх «грабавымі». Аднак аб якім палепшаным харчаваныні можна гаварыць, калі ў людзей, якія былі на пенсіі, атрымлівалі меныш за 30 рублёў і жылі пераважна за кошт зямельных участкаў, на гэтых участках забаранілі што-небудзь сеяць?

Па ініцыятыве Саюза пісменнікаў БССР у Доме літаратаў ў травені 1987 г. адбылася сустрэча

пісменнікаў і журналістаў з прадстаўнікамі ўрада рэспублікі. Гэта была, бадай, першая падобная сустрэча. Яе вяла намеснік Старшыні Саўміна Н.Мазай.

Каля Дома літаратаў стаялі аўтобусы з надпісам «Тэлебачаньне», у залі былі ўстаноўлены тэлевізоры: сустрэчу рыхтаваліся запісываць для тэлеперадачы. Але вельмі хутка пасылья пачатку нарады юлітэры патухлі: у Дом літаратаў патэлефанаваў загадчык аддзела пропаганды ІЦ КПБ С. Паулаў і загадаў: «Ніякіх перадачі!»

Даклад на той сустрэчы рабіў сябра нацыянальнага камітэту па радыёахове, дыплямаваны вучоны, які адразу пасылья аварыі пачаў працаўцаў у Гомелі, масквіч Віктар Кніжнікаў.

Сёння мы гаворым аб тым, што даведаліся аб Марілёўскай плямініе толькі вясной 89-га, але Кніжнікаў казаў аб гэтым ужо ў травені 1987. Акрамя раёнаў Гомельскай вобласці, сярод забруджаных земляў ён называў Клімавіцкі, Краснапольскі, Слаўгарадскі, Чэчэрскі, Чэрыкаўскі раёны і пасёлак Быхоўскі Магілёўскай воб. А таксама папярэдзіў, што забруджаны Валожынскі раён Менскай воб. Але ў агульным,-ton яго прамовы быў прымушана бадзёрым: «...ну памрэ ад рака кожны пяты, але што-ж з таго? У съвеце зараз ад гэтага памірае кожны пяты-шосты жыхар.»

(Працяг. Пачатак у № 2-3)

Аптымістична быў настроены і В.Улашчык, былы міністр аховы здароўя БССР. «Галоўнае, — адзначыў ён,— гэта добрае харчаванье, вітамін С і група вітамінаў В.»

Як бачым, ураду ўжо тады было вядома, што на забруджанай зямлі будуць і забруджаныя прадукты, ён добра разумеў, што насељніцтву гэтых зонаў неабходна дасць чыстае харчаванье. Ведаў, але нічога не прадпранімаў.

Віктар Барабанцаў

«Забароненая зона. Пудзела»

У чэрвені 1986 г. стварацца Беларускае рэспубліканскэе кааперацыйна-дзяржаўнае аўтадынныя па сельскому будаўніцтву пры Дзяржаграпроме БССР. Страшыней кіраўніцтва становіцца А.Кічкайло. Зъявілася на нейкі момант надзея: пачнеца будаўніцтва на чистых землях, дзе перасяленцы змогуць працягваць займацца сваёй працай, але ўжо без рызыкі для здароўя. А

рэспубліка пачне атрымліваць чыслую прадукцыю.

На жаль, будаўніцтва пачалося на забруджаных тэрыторыях Веткаўскага, Жлобінскага, Буда-Кашалёўскага, Чэркаўскага й інш. раёнаў Магілёўскай вобласці. Вядомы пасёлак Майскі пачаў будавацца менавіта летам 1986 г. на тэрыторыі калгаса «Знамя», вядомага сваімі вёскамі Чудзяні і Малінаўка, на зямлі з шчыльнасцю забруджанья 7 кюры на km^2 . (Гэты пасёлак абышоўся рэспубліцы 11 млн. рублёў).

На Гомельшчыне, на Нараўлянскай, перанасычанай радыенуклідамі зямлі, шматмільённымі новавадоўлямі кіраваў А.Камай. Ужо летам 1986 г. на тэрыторыі Гомельскай воб. было пабудавана 250 тыс. m^2 зборна-шчытавых хатак.

В.Еўтух, які сёньня ў друку заяўляе, што яму німа да што чырванець, любіць пры выпадку нагадаць, што ўрад у першых месяцах пасля аварыі перасяліў жыхароў 30-ці кіломэтровай зоны. Але куды?

«Советская Белоруссия» 18.06.86:

«Переселенцев радушно принялі под свой кров жители Двориц, Сельцов, Углов, Скуратов и других деревень Брагинского, Наровлянского, Хойникского районов...»

Тыя, хто «клапаціўся аб здароўі людзей», у студзені 1988 г. прынялі пастанову перасяліць Малінаўку і Чудзяні ў Краснапольскі р-н, які сёньня амаль увесі належыць да перасяленення. Не удалося іх туды перасяліць толькі таму, што ўрад рэспублікі да лета 1989 г. цягнуў з пастановай аб кампэнсацыі перасяленцам, мабыць, спадзяваўся, што людзі разъедуцца і без яе. Пасёлак Майскі вырашылі аддаць чудзянцам ужо потым. Будавалі яго для іншых

мэтаў—для вахтавікоў. Відаць, спадзяваліся вечна сеяць на зямлі з шчыльнасцю забруджанай **350, 600, 1000 кюры на км².**

А газеты у той-же час пісалі.

«Советская Белоруссия» 18.02.87:

«В Совмине БССР подводились итоги соцсоревнования. По повышению урожайности и продаже государству сахарной свеклы победителем вышел **Лунинецкий район** (Брестская обл.); среди спецхозяйств и животноведческих комплексов по выращиванию телят—колхоз «Заря» **Могилевского района».**

«Советская Белоруссия» 8.06.87:

«На бюро ЦК КПСС рассматривались вопросы, связанные с усиленiem работ по мобилизации трудовых коллективов агропромышленных комплексов на увеличение производства продуктов за счет «максимального использования заболоченных земель».

Гомельская вобласць на чале з А.Камаэм актыўна адгукнулася на гэты заклік. У саўгасе імя Калініна плян малака з 3 280 000 кг у 1986 г. узрос да 4 500 000 кг у 1989г.; у калгасе «Прыляць» з 960 000 кг да

1 980 000 кг. Саўгас «Сутково», які стаіць на мяжы зоны адсяльніня, плян па мясу павялічыў з 350 000 кг у 1985 г. да 525 000 кг у 1989г.

(Вучоныя АН БССР даказваюць, што чыстае малако нельга атрымоўваць нават пры забруджаныні зямлі ў 5 кюры на км².)

Хойніцкі раён па нарыхтоўцы мяса і малака выйшаў пераможцам Усесаюзнага спаборніцтва за 1990 г.

Брагінічына, як і да аварыі, пастаўляе дзяржаве больш за 20 тысяч кг забруджанага мяса. За павелічэнне вытворчасці і продажу дзяржаве бульбы Брагінскі раён у

травені 1990 г. быў узнагароджаны Чырвоным Сцялагам ЦК КПБ, Саўміна БССР, Белсаўпрофа.

Штотыднёвік «Аргументы и факты» ў лістападзе 1990 г. зъмесьціў фотадыслік радыёактыўнай карты ў раёне Барталамеевікі Веткаўскага раёна Гомельскай вобласці. Матэрыял называўся «Там жить нельзя».

Віктар Барабанца

«Забароненая зона»

Але зьбіраць радыёактыўнае збожжа на корм для кароў Беларусі (вынітак каровы саўгаса «Атолино» Упраўлення ЦК КПБ), відаць, можна. Магілёўская воб., дзе зараз 12 радиёактыўна—забруджаных раёнаў, за першыя тры гады пасыль Чарнобыля, павялічыла аб'ём прадукцыі ў параўнанні зь мінулай пяцігодкай на 29%, збожжа — у 1,3 разы, малака — у 1,2 разы. На трэць павялічыўся продаж мяса.

«Не спадзяйвайцеся, што з Марілёўскай вобласці мы будзем каго-небудзь перасяляць,—казаў мне ў верасні 1989 г. А.Фаміч (у мінульм старшыня Дзяржжаўнага камітета па працы БССР), — у нас там і так працоўных рук не хапае!»

Працоўныя руки...Мы даўно перасталі быць для партыйна-саўмінаўскага апарату людзьмі. Таму нас можна пасылаць збіраць рукамі (толькі ў палатнічных рукавіцах) у вядро кускі графіту, які выляцеў з рэактару, як гэта было на ЧАЭС. Нашых дзяцей можна атручваць нітратнымі буракамі, калі нітраты ў некалькі разоў павялічваюць узьдзеяньне радыяціі на арганізм...

«Колхоз им. Ильи Черникова-Богдановича района Могилевской области доказал, что даже на о-о-очень плотно загрязненной территории можно получать чистую продукцию,—з радасцю дзяліўся Хусайнай з тэлегледачамі восенню 1989 г. Мы на 72 тысячи тонны сократили поставки мяса Союзу и теперь отдаём его своим людям».

Сёння Хусайнай—пэрсанальны пэнсіянер саюзнага значэння. Сваёй методыкай ачысткі бычкоў ад цэзію ён забрудзіў усю Беларусь.

Для ачысткі забруджаных радыя-актыўнымі рэчывамі (РР) бычкоў перавозяць на чистыя землі і ставяць іх на чисты корм. Арганізатораў ачысткі не цікавіла, што ў гэту чистую зямлю разам з гномі тралляюць РР. На нашае пытанье аб гэтым А.Грышагін адказаў, што гной захоўваецца ў спэцыяльна падрыхтаваных магільніках. Але гэта казка нават для дзяцей дашкольнага ўзросту: хто ў наших умовах будзе магільнікі пад гномом?

Іх не будуць нават пры захараненіні вёсак.

Методыка ачысткі бычкоў ад цэзію (іншыя РР у іх застаюцца) прывяла Хусайнава у стан эйфары. Восенню 1989 г. ён казаў, што для вывядзення цэзію, бычкоў патрэбна на 4—5 месяцаў перавесці на чисты корм. (Мабыць, забыўся, што вясной таго ж года для гэтай працэдуры, па яго слоўах, патрабавалася 3-4 месяцы).

Зъ «мяснога» ураджая 1986 г. нічога дарэмана не загінула. З 29 тысяч т забруджанага мяса было закапана толькі 3,9 тыс. т, 5 тысячшло на нарыхтоўку сухіх кармоў, 15 тыс. т — адпраўлена ў іншыя рэгіёны краіны, 400 т — на гадоўлю пушных звярок.

Карміць людзей радыяактыўным мясам дапамагаў Беларусі Дзяржжаўны аграрны комплекс СССР. Кіраўнікі мясакамбінату атрымалі ў чэрвені 1986 г. яго рэкамендацыю: выкарыстоўваць мясную сырavіну, якая мае РР, на вытворчасць каубас. Рэкамендацыі падпісалі намесынкі старшыні Дзяржаграпрама СССР Л.Кузнецоў, галоўны дзяржаўны санітарны доктар СССР А.Зінчэнка. Аналягічныя загады былі ў 1987 г. (№ 402/13), у 1988 г. (№ 40).

У 1986 г. з'явіліся і рэкамендацыі ўсесаюзнага навуковадасыледчага і канструктарскага інстытута мясной прамысловасці. Яны дазвалялі выкарыстоўваць забруджанае мяса для кансерваў «Сынеданыне турыста», «Каша зъ мясам», «Паштэт асаблівы» й інші.

«Выкарыстаныне рэкамендацыяў...гарантует атрыманыне бяспечнай прадукцыі, — сцвярджаў Хусайнай.— Забруджаная зямля

ўрадлівая, яна можа карміць людзей, калі земляробы на ёй будуць працаўца граматна». Для будучыні заставаўся ход: калі прадукты атрымаюцца забруджанымі, заўсёды можна спаслацца на тое, што земляробы ў гэтым вінаватыя, бо яны не выконвалі рэкамендацыяў.

«Мы производим по 142 кг мяса на душу населения, а на потребление идет только 63 кг... Мы получаем до 60% загрязненного молока, а в индивидуальном секторе — до 79%.. Мы уже потеряли 48 тысяч коров,... еще почти 40 тысяч коров держим в зоне, в которой уже 3 года молоком не пользуются», — казаў А.Камай вясной 1989г. аб зоне, дзе ўзровень забруджанасці менш за 15 кгров на км².

У пачатку сінегня 1990 г. у штотыднёвіку «7 дней» прайшла інфармацыя, аб вяртанні нам мяса з Грузіі. З гады назад 518 т яго было адпраўлена ў гэтую рэспубліку з Гомельскай воб. У Грузіі мяса не прынялі, вагоны недзе блукалі, а зараз вярнуліся ў Беларусь. І сёняшнія дапушчальныя нормы РР у прадуктах патрабуюць захаванья мяса у спэцыяльнім магільніку. Нават вагоны сталі крыніцай радыёактыўнасці. Узровень некаторых зь іх дасягае 1700 мікрарэнген у гадзіну. Такое мясо мы і дзеци елі 4 гады! І ня толькі мы адны.

«Советская Белоруссия»:

«14 августа 1990 г. на железнодорожную станцию «Красное Знамя» Смолевичского района Минской области 4 вагона радиоактивного мяса грузили для отправки в Ленинград. Однако, как пояснил заведующий отделом радиационной гигиены Минской области СЭС

И.Валетко, мясо ведомственными радиометрическими службами было забраковано. Его отправили в другой район страны, но пока не удалось выяснить, куда».

Нас заўсёды запэўніваюць, што прадукты, якія паступаюць у крамы, правяраюцца, а таму чыстыя ад РР. Але правяраеца прадукцыя там, дзе выпускаецца (у крамах, нават сталічных, спэцыяльнай апаратуры няма), і ў лепшым выпадку яна адпавядзе стандартам Часова дапушчальнаага ўзроўню (ЧДУ), з жніўня 1990г.— Рэспубліканскі кантрольны ўзровень (РКУ).

ЧДУ разлічаны на аснове канцэпцыі 35 бэр за жыцьцё. Паглядзім якмяняліся дапушчальны ўзроўні напрацягу 4 гадоў.

Малако і малочныя прадукты:

да авары: 1×10^{-12}
з 1 студзеня 1988: 1×10^{-8}
з жніўня 1990: 5×10^{-10}

Мяса:
да авары: няма дадзеных
з 1 студзеня 1988: 8×10^{-8}
з жніўня 1990: $11,6 \times 10^{-8}$

Бульба:

да авары: 1×10^{-10}
з 1 студзеня 1988: 1×10^{-8}
з жніўня 1990 1×10^{-9}

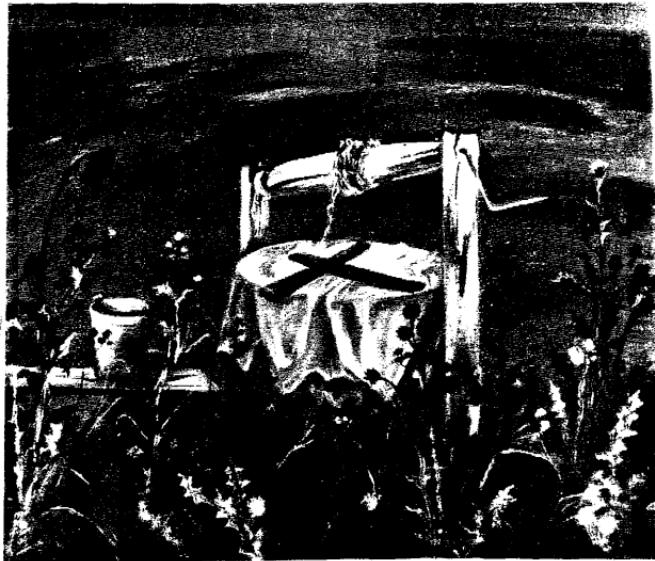
З студзеня 1988г. малако было ў 10 тыс. разоў больш бруднае, чым дазволенае, бульба ў 100, мяса ў 5 разоў.

ВДУ зацьвярджаўся Камісіяй па ліквідацыі вынікаў аварыі при ЦК КПБ і Саўміне БССР, а таксама Мінздравам БССР. Першыя аварыйныя ўзроўні (ЧДУ) былі прынятая 15. 12. 87 г. (№ 129-252-1) і зацьверджаны Кандрусеўым.

(Працяг у наступным нумары)

Чарнобыльскі рэпартаж Віктара Барабанца

«Вунь расьце на гары ля атрутнай крыніцы мёртвае дрэва,—кажуць людзі! падарожнаму. Калісі ў мы маліліся таму, хто пасадзіў гэтае дрэва, а цяпер плюём на яго магілу...» (Уладзімір Арлоў. Мёртвае дрэва)

Зымярцьвальная студня

І пабачыў ён мёртвае дрэва, мёртвую крыніцу і мёртвую зямлю. І ні ў жахлівым сну, а на яве, на роднай Гомельшчыне. І заплакала душа Мастака. І там, дзе ліліся яе съяззінкі, зьявілася смутныя вобразы зямлі Чарнобыльскай.

Менавіта пасля паездкі ў 1987 у зону Чарнобыля, дзе Віктар Барабанцаў зрабіў шмат замалёвак з натуры, і нарадзіўся гэты трагічны мастацкі рэпартаж. У ім мастак з фатографічнай дакладнасцю і мастацкай назіральнасцю адлюстраваў трагедыю XX стагоддзя.

Віктар Барабанцаў нарадзіўся ў 1948 годзе ў Гомелі. У 1978 скончыў тэатральна-мастацкі інстытут аддзяленні манумэнтальнага-дэкаратыўнай роспісу. Удзельнік рэспубліканскіх мастацкіх выставак. Працуе ў галіне роспісу інтэр'ера. Свае погляды на трагічную падзею, звязаныя з Чарнобылем, мастак адлюстраваў у палотнах «Зона», «Студня», «Шлях на станцыю» і інш. Карціны зь нізкі «Чарнобыль» дэманстраваліся на спэціяльнай мастацкай выставе, прысьвечанай Чарнобылю.

ЗГУКІ БАЦЬГАЎЧЫНЫ

«А вясна ідзе на Беларусі...»

Сакавік

Тацьцяна Гуцаленка

Ала Шчадранак

1—Двухгадзінная забастоўка на Менскім маторным заводзе.

2—У Менску прайшоў Устаноўчы з'езд Беларускай Сацыял-Дэмакратычнай Грамады. Дэлегаты з'езда былі аднадушны ў тым, што СДГ будзе левацэнтрысцкай партыйяй парляменцкага тыпу, партыйяй адраджэння нацыянальной самасвядомасці, самавызначэння народу на аснове Дэклярацыі аб дзяржаўным суверэнітэце БССР.

рняўскі, рэдактарам друкаванага органа Грамады А.Сідарэвіч.

3—Чарговас пасяджэнні адбылося ў Менскім культурна-асветніцкім клубе «Спадчына». Пісьменніца Вольга Іпатава апавядала аб «Жанчынах ў гісторыі старажытнай Беларусі».

16—Тысячы людзей прыйшлі на плошчу Леніна ў Менску. Дэпутаты Вярхоўнага Савета БССР Антончык, Грыбанаў, Заблоцкі, Новікаў, Пазняк, Трусаў, дэпутаты Саветаў іншых ўзроўніяў з Менску, Маладзечна заклікалі сказаць рэферэндуму: «Не».

Былі прыняты Статут і Праграмная заява, адбыліся выбары Цэнтральнай Рады БСДГ. Старшыней яе стаў Міхась Ткачоў, намеснікамі — М.Крыжаноўскі, А.Трусаў, І.Ча-

17—Рэферэндум

...чорт груба ціскае мяне:
ці ўхвалю ягоны выбарт?
Хрыстовай веры дух ня вымер!...
і я адказваю — Hel... (зыніч)

У аптынні ў Беларусі прыняло ўдзел 83,3% выбаршчыкаў. На пытанні рэферэндуму «так» — адказалі 82,6% уздзельнікаў галасавання. «Не» — 16%.

19—Адкрыццё выстаўкі «Адраджэнне» творчай суполкі мастакоў «Пагоня». Гэтая першая выстаўка «Пагоні» дэманструе ня толькі творчыя крокі майстроў беларускага мастацтва, як А.Марацкін, М.Кулава, У.Крукоскі, П.Драчоў, У.Маркавец, Г.Скрыпнічэнка, Ю.Герсіменка-Жыўленскі, Я.Кулік, А.Лось, А.Шатэрнік, А.Пашкевіч, А.Лапіцкая, В.Мікіта, К.Харащэвіч, Ю.Ліскун, У.Сулкоўскі, М.Назарчук, А.Сыўістуновіч, У.Батальёнак, У.Хадаровіч, Л.Кальмаева й інш., але і съядомае разьвіцьцё традыцый беларускага народнага, дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва, прынцып стварэння сапраўднай мастацкай гісторыі Беларусі.

23—24 Адбыўся II з'езд БНФ. Быў прыняты новы Статут, які замацоўвае, што БНФ і на далей застаецца масавым і адкрытым грамадзка-палітычным рухам, але ўводзіць фіксаване сяброўства з афармленнем улікаў картак, выдачай асабістых пасыведчанняў і абавязковай платай складак. Новы Статут таксама замацоўвае іншы парадак фарміравання кіруючых органаў БНФ, у прыватнасці Сойма. Лідэрам руху зноў быў абраўны З. Пазыняк. Разам з Ю. Хадыкам, які таксама быў перавыбранны, заступнікам старшыні Соймы сталі народныя дэпутаты БССР В. Голубеў, У. Заблоцкі.

24—У Траецкім прадмесці менчукі гукалі Вясну. Увесь ход правядзення съвята ад упрыгожання дахаў дамоў бел-чырвона-белымі сцягамі і да адкрыцця — падкрэсліваў ідэю нацыянальнага

адраджэння беларусаў. Таму арганічна гучалі ў старажытнейшым кутку Менска «Мы выйдзем шчыльнымі радамі», «У гушчарах». Менчукі вадзілі карагоды, пускалі «стралу», скакалі. А вечарам гэтага дня ў Доме літаратаў адзначалася 73-я гадавіна абавязчэння Незалежнасці Беларусі.

28—3 новай цікавай праграмай «Анталёгія беларускага раманса» з сэрыі «Вакальная музыка Беларусі ХVIII ст.» выступіў вядомы опэрны сяпявак Віктар Скарабагатай.

29—Адбылося пасяджэнне Рады Таварыства Беларускай Мовы. Яно разыгледзела пытанніе аб правядзені 14-15 чэрвеня II з'езда ТБМ. Спрэчкі разгарнуліся вакол пытанніяў рэформы беларускага правапісу і выкананні ўрадам БССР Закона аб мовах. Ня гледзячы на прапанову асобных дзялегатаў у самы бляжэйшы час правесці на аснове «тарашкевічыцы» рэформу беларускага савецкага правапісу, яна не знайшла падтрымкі ў Радзе. Па-за ўгавай засталося і пытанніе аб справадзачы ўрада аб выкананні Закона аб мовах у БССР. На жаль, гэтыя пытанні, якія даўно ўжо неабходна вырашыць, зноў адкладаюцца.

Рада зацьвердзіла вядомага пісьменніка Беларусі Эрнэста Ялугіна рэдактарам газэты «Наша Слова».

*Жыві, Беларусь!
І — каб вольнай быць —
на выбарах ладзь хаўтуры
тым,
хто на карку народным сядзіць:
Партыяй наamenклатуры!*

(Зыгіч)

Красавік

Анатоль Дарожскі
Сяржук Плыткевіч

1—«Мы стаялі ў часе за хлеб..»

Сотні тысяч жыхароў Беларусі сцяпшаліся выкарыстаць апошні дзень перад павышэннем цэн. У чэргах, лаянцы людзі забыліся, што сέньня — Дзень Сымеху. Можа, у сувязі з гэтым у Менску зынік хлеб.

2—Новыя цэны і...пустыя прылаўкі. Новых тавараў, як спадзяваліся, не зявілася.

3—Успыхнулі першыя стыхійныя штрайкі. У сталіцы рэспублікі рабочыя электратэхнічнага завода імя Казлова, завода шасыцерань, завода аўтаматычных ліній выйшлі на вуліцы. У поўдзень да іх далучыліся рабочыя трох цэхоў трактарнага завода. На мітынгу вылучаліся эканамічныя і палітычныя патрабаванні.

4—Калёны рабочых аўтамабільнага, трактарнага, мотовелазавода і іншых прадпрыемстваў накіраваліся на плошчу Леніна. Рабочыя не пажадалі слухаць выступленыя старшыні Савета Міністраў БССР В.Кебіча. Штрайкам упаўнаважаны весьці перагаворы зь краўніцтвам рэспублікі. У Міністэрстве народнай адукацыі БССР адбылася нарада з бацькоўскім камітэтам, прадстаўнікамі гарсавета і гарадзкога управління народнай адукацыі. Абмяркоўвалася пытаныне беларусізацыі ў навучальных установах рэспублікі.

5—Прынята пастанова Прэзыдымія Вярхоўнага Савета БССР «Аб сур'ёзных праліках пры правядзеныні рэформы рознічных цэн і забесьпячэнні сацыяльнай абароны насельніцтва Беларускай ССР».

Група народных дэпутатаў, сябраў Цэнтральнай Рады Беларускай

Сацыял—Дэмакратычнай Грамады выступілі з пралановай правесці «круглы стол» кірауніцтва распублікі з прадстаўнікамі розных партый, рухаў, абмеркаваць шляхі вывядзення Беларусі з крызісу. У Салігорску спынілі працу калі 3 000 працаўнікоў вытворчага аўяднання «Беларуськаіль».

6—Принята пастанова Савета Міністраў БССР «Аб дадатковых мерах па сацыяльнай абароне насельніцтва Беларускай ССР у сувязі з павышэннем рознічных цэн». У пастанове прадугледжана пастапнае павышэнне зарплаты рабочым і служачым, павышаныя выплаты на дзяцей, адменены 5-ці % падатак з тавараў, якія выпускаюцца ў рэспубліцы й іншыя меры.

7—Вялікдзень. Тысячи і тысячы людзей упершыню ішлі ў цэрквы, касцёлы, зь верай, што вярнуўшыся да Бога, яны стануть жыць лепей.

8—Сябры штрайкаму заяўлі што яны находзяцца з афіцыйнымі прафсаюзамі па розныя бакі барыкады.

9—Надрукаваная пазыцыя па пытанню «дэпалітызацыі адукацыі». ЦК КПБ, безумоўна, супроща любога зъянення існуючага становішча.

Старшыня Саветаў Федэрацыі прафсаюзаў Беларусі У.Ганчарык заяўіў на прэс-канферэнцыі, што прафсаюзы падтрымліваюць рабочых, але ліцаць іх палітычныя патрабаванні заўчастнімі. Прэзыдым Вярхоўнага Савета БССР парушыў пагадненне з штрайкамі аб прадастаўленні таму эфінага часу на беларускім тэлебачанні.

На некаторых прадпрыемствах Менска прайшлі ў сувязі з гэтым папераджалныя штрайкі.

10—Усе рэспубліканскія газэты друкуюць зварот Прэзыдыму

Вярхоўнага Савета і Савета Міністраў БССР да Беларускага народу. Аднак каля 100 тысяч менчукоў усё роўна зьбіраеца на плошчы Леніна. Штрайк ў сталіцы і ў некаторых іншых гарадах рэспублікі ўзнаўляеца.

Зварот клуба «Спадчына» да духавенства і вернікаў хрысьціянскіх канфесіяў Беларусі. «Мы звязраемся да ўсяго духавенства з заклікам аб увядзенні беларускіх царкоўных съпеваў, беларускай мовы ў чытанье Евангельля, казаньні..., просьмі духавенства ўсіх канфесіяў дазволіць на заканчэнне службы выконваць «Магутны Божа».

11—Друкуеца новая пастанова Прэзыдыюма Вярхоўнага Савета. Але людзі зноў выходзяць на плошчу. У поўдзень абліялеца, што, нарэшце, дасягнута дамоўленасць аб пачатку перагавораў. У Салігорску спынілі штрайк гарнякі.

12—Перагаворы ідуць вельмі цяжка. На брыфінг для журналістаў прадстаўнік Савета Міністраў рэспублікі абвяргае чуткі аб увядзенні ў Менск унутраных войск.

13—Адкрыўся пленум ЦК КПБ. Прайшоў ён пад лёзунгам «Сацыялістычная айчына ў небяспечы!» Пленум палічыў, што рабочыя, якія выйшлі на вуліцы, аказаліся падманутымі «цёмнымі сіламі, экстэрэмістамі, палітыкамі». У Менску сабраліся прадстаўнікі штрайкамаў з усёй Беларусь (усяго іх ужо больш як 120). Абмяроўвалася пытаньне аб арганізацыі рэспубліканскага штайковага камітэту з штабамі ў сталіцы рэспублікі.

Створана каталіцкая Грамада.

15—Адбылося сумеснае пасяджэнне Прэзыдыюма Вярхоўнага Савета і Савета Міністраў рэспублікі.

На ім было вырашана, што склікаць нечарговую сесію Вярхоўнага Савета ніякай неабходнасці.

17—Працяваюча перагаворы. Але калі па эканамічных пытаньнях ёсьць канкрэтныя вынікі, то палітычныя патрабаванні Прэзыдыюмам Вярхоўнага Савета не прымаюцца.

18—На пасяджэнні гарадзкога штрайкаму прынята рашэнне ўзнавіць палітычны штрайк 23 красавіка. Прадстаўнікі афіцыйных прафсаюзаў на сваім пленуме зноў спрабуюць даказаць, што яны разам з рабочымі, але... не падтрымліваюць палітычныя патрабаванні.

19—Не выкарыстаны апошні шанец: сумеснае пасяджэнне Прэзыдыюма Вярхоўнага Савета, Прэзыдыюма Савета Міністраў і гарадзкога штрайковага камітэту закончылася нічым. Сябры штрайкаму пакінулі яго, бо як і раней кіраўніцтва рэспублікі адмовілася склікаць нечарговую сесію.

20—Суботнік. Ні ленінскі, ні чарнобыльскі, ды і не суботнік наогул, людзі на яго амаль не выйшлі. Створана Ліга жанчын Беларусі.

21—Рэспубліканская канферэнцыя прадстаўнікоў штрайкамітэтаў пастанаўляе: пачаць 23 красавіка агульнабеларускі палітычны штрайк.

23—У Менску, Воршы, Салігорску, Жодзіна, Слуцку і іншых гарадах людзі выйшлі на вуліцы. Ініцыятывная група народных дэпутатаў БССР пачала збор подпісаў пад патрабаваннем пачаць нечарговую сесію Вярхоўнага Савета БССР.

24—Раніца. Людзі зноў выйшлі на плошчу Леніна...

26 — Пяць гадоў пасыля

Чарнобыльскай трагеды

Каля 30 000 тысяч людзей сабралася на плошчы Леніна, каб адзначыць гадавіну чарнобыльскай катастрофы. Па цэнтральным вуліцам Менска пайшли ўдзельнікі жалобнай працэсіі «Чарнобыльскі шлях — 1991», арганізаванай Менскай гарадской Радай БНФ, Рэспубліканскай Радай ТБМ імя Скарыны і таварыствам «Мартыралёг Беларусі». Упершыню ішлі калёны рабочых з нацыянальнымі сцягамі, з гербам «Лагоня», транспарантамі. Наперадзе несылі ікону Божай Маці і званы. На плошчы Свабоды ля Кафэдральнага сабора адбыўся жалобны мітынг. Выступалі прадстаўнікі духавенства, айцы Віктар і Алексій ад праваслаўнае царквы, ксяндзы Ян, Пётра і Міхаіл ад каталіцкае і вуніяцкае цэркваў. Прамаўлялі пісьменнікі Уладзімір Арлоў і Алеся Адамовіч. Пасыля мітынгу калёна рушыла да парку імя Горкага, дзе паставілі памятны камень чарнобыльскай катастрофы.

Калі пакрывала помніка зъяляі, асьвяціў яго праваслаўны сцятар Георгій, казань па-беларуску сказаў ксёндз Ул. Завальня, але малітву прачытаў па-польску. Рабін Давыд Бельнік памаліўся па-гэбрайску, ад татарскага культурнага таварыства мула Махімед маліўся па-арабску.

27—Адбыўся народны трывунал «Чарнобыльскі шлях». Яго праводзілі Юрас Хадыка, пісьменнікі Васіль Быкаў, Але́с Адамовіч, Вольга Іпатава, Васіль Якавенка, акадэмік Гарэцкі, інш. навукоўцы. За асобным сталом сядзелі прагрэсыўныя юрысты. Сярод іх ганаровы сабра «Полацака» прафэсар права Іосіф Юх. Заслухашы ёй амерыканскую экспэртныя даклады і паведамлены Народны трывунал прыйшоў да высновы:

1. Патрабаваць ад Прокуратуры БССР узбудзіць крымінальную справу па фактах злачынства супроты беларускага народу, якое выразілася ва ўтайванні інфармацыі, недобра-сумленным выкананні службовых абавязкаў, выкарыстаныні службовой пасады ў карысцівых мэтах, што прывяло да заўчаснай съмерці тысячаў людзей.., пераўтварае ўвесь беларускі народ у абект злачынных, мэдычных эксперыментанаў...

2. Зьевнуцца да Вярхоўнага Савета БССР з патрабаваннем прывесці крымінальнае ѹадміністрацыйнае права ў БССР ѹ адпаведнасць з нормамі міжнароднага права ѹ той яго частцы, якая датычыцца адказнасці кіруючых асабаў за службовыя злouжyвannі, а таксама комплекс законоў, які рэгулюваў бы асобы статус забруджанай тэртырый і абараняў права людзей, што пацярпелі ад катастрофы.

3. Патрабаваць ад Савета Міністэрства БССР ня толькі выкананьць зацьвержаныя пляны па адсяленнюнаселеніцтва з забруджанай зоны, але і значна паскорыць гэты пракцэс.

4. Патрабаваць ад Прэзыдымія ВС і СМ БССР устрымашца ад падпісаньня пракекта саюзнага дагавору, пакуль не вырашыцца пытанье аб поўнай кампэнсацыі страт, ад вынікаў ЧАЭС.

Травень

Анатоль Дарожскі

21—Пачаўся ўсебеларускі палітычны штрайк. Дзесяткі тысяч рабочых зноў выйшли на плошчу Леніна. Яны патрабуюць рашучых палітычных перамен, якія ў выведзены Беларусь з кризісу.

22—100-тысячны мітынг:

«Далоў Дземяньцев!

Далоў маfiéznую ўладу!»

І рэхя паўсяднёва клича: «Далоў!»

Уладу —Народным Радам!

(Зыніч)

23—Штрайк перанесены на пачатак работы сэсіі Вярхоўнага Савета БССР.

25—Пачаўся Першы ўстаноўчы кангрэс Міжнароднай асацыяцыі беларусістаў. Адбылося плэнарнае пасяджэнне і пачалі работы сэсцыі гісторыі, культуры, літаратуры, мовазнаўства, перакладаццаўства .

26—Першы ўстаноўчы кангрэс працягваў сваю працу. На арганізацыйным сходзе прыняты Статут Міжнароднай асацыяцыі беларусістаў. Выбраны тайным галасаваннем Міжнародны камітэт беларусістаў. Яго старшыней стаў Адам Мальдзіс.

27—Заключны дзень кангрэсу. «Круглы стол». Цікавыя даклады зрабілі Васіль Быкаў, Рыгор Барадулін, Міхась Ткачоў, Вітаўт Кіпель і інш. удзельнікі . Заключнае плэнарнае пасяджэнне, на якім падведзены вынікі Першага ўстаноўчага кангрэсу Міжнароднай асацыяцыі беларусістаў. Урачыстая ўзнагарода ўдзельнікаў дыплёмамі кангрэсу, памятнымі граматамі клуба «Спадчына». Банкет у рэстаране «Планета».

З Ъ ЖЫЩЬЯ ЭНІГРАШІЙ

73-я ўгодкі абвяшчэння Незалежнасьці

Урачыста съятковаліся 24 сакавіка зь ініцыятывы Беларуска—Амэрыканскай Нацыянальнай Рады ў Чыкага й яе старшыні Міхася Каленіка. Пасъля съв.Літургіі ў Беларускай праваслаўнай царкве «Св. Юрыя» а. Мячаслаў Кулік адслужыў малебен за беларускі народ. Падчас малебону Пётра Нягода й Андрэй Кулік трымалі амэрыканскі і беларускі дзяржаўныя сцягі.

Урачыстасць пачалася съпевам Амэрыканскага нацыянальнага гіму. Пракламацыю губэрнатара штату зачытала асистэнт губэрнатара па этнічных пытаннях Пат Міхальскі а пракламацыю ад мэра горада Richard Daley — Юрка Каленік. Прывітаныні ад Беларускіх асяродкоў зачытаў Міхась Каленік. Валік Пацэвіч прачытаў рэфэрат. Ен у скарачэнні расказаў гісторыю Вялікага княства Літоўскага, крануў пэрыяд першай сусветнай вайны, працэс самавызначэння беларускага народа ў дэмакратычную рэспубліку. Галіна Карпюк, беларуская настаўніца зь Беласточчыны, расказала аб нялёгкім змаганні за сваю нацыянальную ідэнтычнасць, мову, культуру беларусаў, якія жывуць на беларускіх землях, далучаных да Польшчы. У мастацкай частцы праграммы выступілі съявак і кампазытар Уладзімір Варачай. Мікалай Латушкін і Міхась Каленік прадэкламавалі вершы Я.Купалы «Прарок» і А.Гаруна «Ты мой брат». Акадэмія скончылася агульным съпевам Беларускага гіму. Пасъля адбыўся банкет.

21 красавіка Беларускі Каардынацыйны Камітэт Чыкага ладзіў акадэмію, прысьвечаную 73-гадкам абвяшчэння Беларускай Народнай Рэспублікі. Павіншаваць беларусаў з нацыянальным съятам Незалежнасьці прыйшлі прадстаўнікі ад мэра Чыкага Richard Daley, сэнтар штату Judy Baar Topinka, Старшыня Тыдня Панівольных Народаў Casimir Oksas, Старшыня Украінскага Кангрэсовага Камітetu Орест Баранык, прадстаўнікі ад сябрыні Усходня—Цэнтральнай Эўропы па штату Ільліной, каталіцкі съятар M. Anhel, праведнік украінскай баптысцкай царквы Алекса Гарбузук.

Афіцыйную частку акадэміі адкрылі малітвой «Магутны Божа» й Амэрыканскім гімнам. Пасъля прывітанняў гасцей і ўручэння ганаровых граматы сэнтару штату Judy Baar Topinka сп. Васіль Валатоўскі прадэкламаваў верш. Студэнт зь Беласточчыны Валік Сельвяксюк прачытаў даклад, прысьвечаны Дню незалежнасьці Беларусі. Паўлюк Сінкевіч зрабіў даклад па-ангельску. Адначасова адзначылі таксама 100-я ўгодкі зь дня нараджэння Максіма Багдановіча. Літаратурно-музычную кампазыцыю на вершы беларускага клясіка Багдановіча падрыхтавалі скрыпачка зь Львова Алена Гірна і Вітаўт Рамук. У іх выкананні прагучалі вершы «Зорка Вэнера», «Астры», «Непагодны вечар», «Случкі ткачыхі». Пасъля акадэміі адбыўся банкет.

Змагары «Адраджэнъня»

Зянон Пазьняк, Уладзімір Заблоцкі і Лявон Баршчэўскі гасцілі 26-28 красавіка ў Кліўлендзе.

27 красавіка адбылася сустрэча шаноўных гасціц з кліўлендскімі беларусамі. 28 красавіка ў залі «Палацака» пасля нядзельнай богаслужбы ладзіўся банкет. Старшыня Кліўлендскага аддзелу БАЗЯ Янка Ханенка вітаў гасціц: «Толькі съмеляя пачынаюць змаганье з камуністамі за незалежнасць. Я маю гонар прадставіць вам Старшыню БНФ Зянона Пазьняка, лідэра апазыцыі ў Вярхоўным Савеце БССР. Адначасна зь ім прыехалі яго сабры: дзяпустаты Ўладзімір Заблоцкі і Лявон Баршчэўскі.»

—Мы прыехалі, каб зламаць інфармацыйную бліякаду вакол Беларусі, вакол нашага змаганьня, вакол нашага народу. Другое — навязаць палітычныя контакты з грамадzkімі, палітычнымі і дзяржаўнымі інстытуцыямі ЗША і Канады. Трэцяе — навязаць сталыя контакты з нашай эміграцыяй і падключыць яе ў палітычныя працэсы вызвалення Бацькаўшчыны, які зараз адбываецца ў Беларусі. Фактычна толькі тут, толькі на эміграцыі была палітычная думка за часы няволі, яна тлела, яна жыла і тут пераходзілася тыя сівятыя традыцыі, якія ў краю былі растаптаны. Тут пераходзілася нацыянальны бел-чырвона-белы сцяг, які сёньня развязваецца над Менскам і іншымі гарадамі Беларусі. Пад гэтым сцягам выступаў БНФ, пад гэтым сцягам выйшли рабочыя на штрайк, пад ім сёньня наш народ змагаецца стацьвольным і незалежным. Мы павінны адчуваць, што гэты сцяг злучае нас і паказвае бальшавікам, што мы народ адзіны. Бальшавікі хацелі разьмежаваць нас, яны лілі ўсякі бруд на нашу эміграцыю і прыщаплялі гэтае паскудства нашым дзецям. Цяпер нам трэба шмат выслікаў, каб пераканаць многіх наших людзей, што гэта не так, што тут жывуць такія-ж людзі як і мы. Больш того, яны захавалі тое, што мы страдалі на Бацькаўшчыне, хаця страдалі і не па сваёй волі. Самае галоўнае, мы сёньня павінны пачувацца ўладзімірами народам, і нашае даручынне на Бацькаўшчыне зламаць гэту хлусканью наконт вас.

З прывітальным словам да кліўлендцаў звяярнуўся Лявон Баршчэўскі ў Уладзімір Заблоцкі. На заканчэнні хор «Васілёк» (кіраўнік Кастьюс Калоша) у складзе: Святланы Белай, Любі Блізнык, Кацярыны Валюкевіч, Ірыны Врэціч, Надзеі Каваленкі, Ніны Кертыш, Вольгі Лукашевіч, Марыі Патапенкі, Любы Северанюк, Ірыны Сымрновай, Натальі Страпко, Вольгі Стрэчань, Валянтыны Ягоўдзік, Валянтыны Яцэвіч, — выканаў некалькі беларускіх песняў. Банкет скончыўся агульным съпевам «Мы выйдзім шчыльнымі радамі...». Усю сус-трэчу сп. Міхась Калядка адсняў на відэастужку.

Добры настрой, усьмешкі, кветкі

спадарожнічалі шаноўным прыхажанкам беларускай царквы ў Кліўлендзе ў дзень Маці. Па амэрыканскай традыцыі ён сівятковаваўся 12 красавіння. У царкве Жыровіцкое Божае Маці паслы богаслужэння адбыўся пачастунак. Ад імя усіх мужчын і царкоўнага камітэту прыгожых і шчаслівых бабуляў, матуляў, усіх жанчын павіншаваў заступнік старшыні царкоўнага камітэту Віктар Страпко. Пад вясёлы гоман прадстаўніцам прыгожага полу мужчыны дараўвалі кветкі. А прырода падарыла ім прыгожы веснавы дзень: сонечны, з бела-ружовымі букетамі яблыневых пляёстак і тонкім водарам бэза.

Парафіяльнае съвята Жыровіцкае Божае Маці

ўрачыста съвяткавалася 19 трапеня ў Кліўлендзе ў беларускай царкве. З гэтай нагоды адбыўся малебен і хростны ход вакол царквы. Пасьля богослужэння ў залі «Полацак» ладзіўся съвяточны банкет. Наставець царквы Жыровіцкае Божае Маці а. Міхась Страпко на сваёй прамове расказаў, як закладалася парафія Жыровіцкае Божае Маці ў Кліўлендзе.

— У пачатку 1951 г. быў створаны часовы царкоўны камітэт. У яго ўваішлі Міхась Белямук, Якаў Кузьміцкі, Міхась Страпко. Камітэт запрасіў у Кліўленд япіскапа Васіля. Падчас візиту Ўладыкі камітэт павялічыўся яшчэ на дзяўчынасці. Яго сябрамі сталі Тамаш Ламака, Сымон Яраховіч. Дзяякуючы старанням камітэту, у Пілгрымскай царкве выарэнддавалі памяшканье. Першая служба адбылася 20 сънежня 1951 года. Першым наставцем стаў а. Яўхім Якіменка.

На заканчэнні съвята выступіў хор «Васілёнок»

Калі ўтварылася Полацкая дзяржава?

Адкуль пайшла назва Заслаўе? Дзе працаўаў майстра Лазар Богша? Гэтыя й іншыя пытанні закрануў 17 красавіка ў сваім дакладзе архэоляг Сяргей Тарасаў. Дзяякуючы сп-бу Веры і Вітаута Рамукоў у Чылагскай царкве Хрыста Збавіцьця было арганізавана прыняццё. Падчас яго аповяд пра ранні перыяд беларускай гісторыі расказаў малады вучоны Сяргей Тарасаў, ён-жа вядучы тэлеперадачы «Скарбы беларускай гісторіі», а таксама сцэнарыст кінафільма «Да вас, сучаснікі». Разам з рэжысёрам Віктарам Швелеўчам, кінааператорам Валерыем Буядкам, Паўлам Барскім створаны неардынарны фільм аб нашай мінувшчыне і сучаснасці. Гэты фільм — прычта аб нашай шматпакутнай гісторыі. Яе расказваюць Старшыня савецкага Фонда культуры, акадэмік Дз. Ліхачоў і Патрыярх Экзарх Беларусь, Мітрапаліт Менскі і Горадзенскі Філарэт. Пасьля даклада адбыўся прагляд першага фільма, прысьвечанага полацкай князёй Рагнедзе і Еўфрасінні Полацкай.

«Вытокі беларускай дзяржавы ўнасьці»

так называўся даклад, зъ якім архэоляг С. Тарасаў пазнаёміў прыхажан царквы съв.Юрыя 19-га трапеня. Пасьля съв. Літургіі сп. Тарасава, яго жонку Ганну, сп. Віталя Цярпіцага, які прыехаў наведаць Чыкага, для аўдыторыі прадставіў сакратар прыходу Мікалай Латушкін. Першым з прамовай выступіў заступнік Старшыні Кангрэсавага Камітэту Амэрыкі Віталь Цярпіцкі, які расказаў пра жыццё Беларускай Калёніі Саўт-Рывэр. Пасьля выступіў сп. Тарасаў, які свой даклад ілюстраваў дадзенымі навейшых наўуковых архэолягічных знаходак, знайдзенымі на Полацкай зямлі. Былі паказаны два кінафільмы з сэрыі «Да вас, сучаснікі». З кінастужак паўсталі вядомыя беларускія праваслаўныя асьветнікі з Турава, Пінску, Полацка, Смаленска, Кіева, якія закладалі падмуркі праваслаўя і славянскай культуры. На разыўтанні з сп. Тарасавымі сакратар прыходу Мікалай Латушкін падарыў брошуры, выдадзеныя к адзначэнню 25-годзьдзя прыходу съв.Юрыя, і кнігу I. Любачка «Беларусь пад савецкай уладай 1917-1957 гг.»

Ой, скацілася зорачка, скацілася,

ты ўшла ад нас — і не прасьцілася,
Не прасьцілася, не разъвіталася,
І куды ўшла — не сказалася.

Як тапткая сьвечка згасла ясная Максімава зараначка. У няпоўныя 27 гадоў абарвалося яго жыцьцё. Жыцьцё Беларуса і Пашта, Публіцысты і Крытыка Максіма Багдановіча. Але тое, што ён пасьпей зрабіць за столь кароткі час назаўсёды стала радасцю для многіх людзей, іх шчасцем, сумам і напамінам.

Акадэмія, прысьвеченая памяці Максіма Багдановіча, адбылася ў Кліўлендскім «Полацаку» 26 красавіні. У малі залі экспанаваліся дэзве выстаўкі: «Вянок» Максіма Багдановіча з твораў вядомых беларускіх графікаў Аўгена Ціхановіча, Таццяны Лапіцкай, Генадзя Грака і «Максімава Яраславія» з фотаархіва Святланы Белай. Напачатку вядучая сп-чня Святлана Белая зачытала прывітаныні, якія даслалі з Бацькаўшчыны з нагоды акадэміі.

«Згуртаванье беларусаў съвету «Бацькаўшчына» шчыра вітае ўдзельнікаў акадэміі ў Кліўлендзе, прысьвеченай сотай гадавіне з Дня нараджэння слáўнага сына зямлі Беларускай... Старшыня Рады Згуртаванья беларусаў съвету «Бацькаўшчына» Аўгент Лецка»

«Беларускі ПЭН-цэнтр» сардэчна вітае акадэмію... Жадаем плёну і духоўнай еднасці, поспехаў на ніве Беларусістыкі. Рыгор Барадулін, Васіль Быкаў, Карлас Шэрман.

«Калектыв газеты «Набат» шле сваё чыстае прывітальнае слова з выпадку выдатнай падзеі ў культурным жыцьці беларусаў ... —100-годзьдзя з дня нараджэння... Максіма Багдановіча... Галоўны рэдактар Васіль Якавенка»

«Сябры клуба «Спадчына» дасылаюць самыя лепшыя пажаданні ўсім удзельнікам акадэміі, якія сабраліся з гэтай нагоды ў беларускім цэнтры «Полацак», звяцьці ёй услякіх поспехаў. Спадчынцы духоўна далучаюцца да Вас. Старшыня клуба «Спадчына» Анатоль Белы».

Ціха юграла музыка ў залі, павольна гучая апоявяд аж жыцьці і творчасці клясіка нашай літаратуры. З старажытных фотаздымкаў, з гравюраў мастакоў паўстала съветыль вобраз Максіма. У сваім дакладзе Святлана Белая выкарысталі фрагменты з рукапісу кнігі «Максімава Яраславія». А таксама урыўкі з невядомых артыкулаў Максіма Багдановіча, знайдзеных ёю падчас пошукаў у Яраслаўскім архіве. І запісы песьняў на слова Максіма Багдановіча ў выкананні хору беларускіх студэнтаў пад кірауніцтвам М.Равенскага ў Лювені. Сп-я Лідзія Лазар—Ханенка вельмі прыгожа прачытала некалькі вершаў Максіма Багдановіча па-ангельску. На заканчэнні акадэміі ўсім прысутным былі дараваны памятныя граматы ў гонар 100-годзьдзя з дня нараджэння Максіма Багдановіча, выдадзеныя Менскім клубам «Спадчына».

У гэты-ж дзень архэоляг Сяргей Тарасаў прачытаў даклад «Вытокі беларускай дзяржаўнасці». Цікавае выступленне дапоўніў прыгожы слайд-фільм. Палацак з высаты птушынага палёту, расколкі замчышча, ювелірныя вырабы майстра Лазара Богшы, Сафійскі сабор і Барысаў камень,— пабачылі прысутныя. Пасля даклада сп-р Тарасаў адказаў на шматлікія пытаныні.

Помнік Максіму Багдановічу

Хведар Жычка
зноў на гары Траецкай,
там, дзе гуляў малым,
Менск пратисаў навечна
циябе, наш Максім.

Ясені і каштаны
памаладзелі зусім.
Вершы на памяць чытаєм
твае, наш Максім.

Вечар зямлю лагодзіць.
Моўчкі ў абшар глядзім:
зорка Венера ўзыходзіць
твая, наш Максім.

Дрэвы шапочуць вецыцем..
Тыцца зары кілім..
Дзень залацісты прывецим
табой, наш Максім.

I ўжо нікуды болей,
нават у цёплы Крым,
мы не адпусцім ніколі
циябе, наш Максім.

Менскі гарадзкі-асьветніцкі клуб «Спадчына» зьвяртаеца да ўсіх патрыётаў Бацькаўшчыны
стаяць дабрачыннымі ахвярадаўцамі — фундатарамі помніка Максіма Багдановіча ў Яраслаўлі.
Прозывішча кожнага, хто ахвяруе 20 доляраў ! болей, будзе адзначана ў спэцыяльнай книзе.
Прозывішча тых, хто ахвяруе 50 доляраў і болей, будучы адліты на бронзавай дошчы паста-
мента помніка.

Шчыра спадзяйся на пасільную дапамогу з боку патрыётаў Беларусаў — у стварэнні
музэя і Помніка клясіку нашай літаратуры. Свае ахвяраваныні просім дасылаць у рэдакцыю ча-
сопіса «Полацак» з паметкай «На помнік Максіму Багдановічу» або непасрэдна на разлікавы
рахунак 700720 Белзамежэканомбанка ССРР з паметкай «На помнік Багдановічу».

Клуб «Спадчына»
На Траецкай гары,
у Менску стаіць,
бронзавы
Максім Багдановіч.

Ён сочыць зоры,
Слухае нашыя слоўы.
Скульптар Сяргей Вакар
Надзяліў той помнік душою.

Такой-жа вялікай і шчодрай,
як і душа самога Мастака.
Бо Вакар — Паэт таксама,
Паэт бронзы, дрэва, мармуру.

Скульптар Сяргей Вакар
Піша свае вершы — партрэты
Перш за ўсё пра асобаў, што як
і ён, ня здрадзяць нашай Пагоні.

I, дай Божа, хутка, у Яраслаўлі,
убачым мы зноў Максіма,
Помнік Сяргея Вакара,
Помнік ад Беларусаў.

Спаса—Буфрасінъеўская царква ў Полацку 12 стагодзьдзя.